

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی، سال اول، شماره ۱، تابستان ۹۷

تحلیلی بر عملکرد مبلمان شهری با تأکید بر
پیاده‌مداری؛ مطالعه موردی: شهر بروجرد؛
خیابان صفا

محمدپور پرور، علیرضا شیخ‌الاسلامی

امکان‌سنجی هویت بخشی به شهرها، تعامل و
حیات شهروندان

سارا نظری قنبری، سارا علیپور

ارزیابی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری؛
مورد مطالعه: محله نیاوران تهران

حسین حاتمی نژاد، حسین فرهادی خواه، سیده
شهلا حسینی اصل، محمدرضا نکویی بخش

زندگی، در حاشیه‌ی زندگی: تأثیر چگونگی
گذران اوقات فراغت، در فرهنگ و زندگی
شهري شهروندان

نیلوفر ساعی، مهدی سعدوندی

مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری ۱

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:
میلاد فتاحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر داخلی: منیژه ملائی

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری،

سال اول، شماره یک، تابستان ۱۳۹۷

ISSN: 2645-4424

اعضای شورای علمی نشریه:

دکتر مژگان طاهری تفتی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر وحیده ابراهیم نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر حسن اسماعیل زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر رحیم حیدری چیا، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر وحید بیگدلی راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

فراخوان پذیرش مقاله

تحولات دوران جدید، موجب دگرگونی‌هایی بسیاری در میان جلوه‌های زندگی جامعه شده است. در این دوران شهرهای سنتی ما به علت سرعت بسیار زیاد تحولات، فرصت تطابق با فرهنگ جدید را پیدا نکرد. در اثر رشد سریع جمعیت شهری چند دهه گذشته این گسست خود را بیش از پیش نشان داده است و ادعایی گزافه نیست که این گسست امروزه بدل به بزرگترین آسیب معماری و شهرسازی کشور شده و چاره‌جویی صاحب‌نظران و اندیشمندان در این حوزه بسیار ضروری به نظر می‌رسد. از سوی دیگر آنچه امروز روند پژوهش‌های شهرسازی را در کشور تهدید می‌کند فعالیت جزیره‌ای محققان کشور است. در واقع مطالعات گسسته پژوهشگران و فاصله میان طرح‌های اجرایی و مطالعات دانشگاهی آسیب دیگر این حوزه بدل شده است. از این رو «نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» با توجه به نقش موثر دانشگاهیان در یافتن راهکارهایی جهت کاهش معضلات شهرسازی کشور، بستری را برای انتشار مطالعات و پژوهش‌های صاحبان اندیشه، متخصصین، اساتید دانشگاه، مدیران، برنامه‌ریزان شهری، مهندسين و دانشجویان فراهم نموده است.

برای ارسال مقاله به نشریه لازم است تا در وب سایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir ثبت‌نام نموده و با ورود به پتل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید. پس از بررسی اولیه و داوری علمی از طرف تحریریه جهت انتشار مقاله با نویسندگان رابط تماس گرفته خواهد شد.

محورهای نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری:

- برنامه‌ریزی شهری
- مبانی نظری و تاریخ شهرسازی
- مطالعات طراحی شهری
- مدیریت شهری
- گردشگری شهری
- جامعه‌شناسی شهری
- شهرسازی ایرانی و اسلامی
- شهرسازی و توسعه پایدار
- شهرسازی و اقتصاد شهری
- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در شهرسازی
- ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی
- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی
- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- مرمت و احیای بافت‌های تاریخی شهری
- نقش محیط‌زیست و اقلیم در توسعه شهری
- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در شهرسازی
- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در شهرسازی

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	تحلیلی بر عملکرد مبلمان شهری با تاکید بر پیاده مداری؛ مطالعه موردی: شهر بروجرد؛ خیابان صفا محمدپورپرور، علیرضا شیخ الاسلامی
۱۳	امکان سنجی هویت بخشی به شهرها، تعامل و حیات شهروندان سارا نظری قنبری، سارا علیپور
۲۱	ارزیابی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری؛ مورد مطالعه: محله نیاوران تهران حسین حاتمی نژاد، حسین فرهادی خواه، سیده شهلا حسینی اصل، محمدرضا نکویی بخش
۳۳	زندگی، در حاشیه‌ی زندگی: تاثیر چگونگی گذران اوقات فراغت، در فرهنگ و زندگی شهری شهروندان نیلوفر ساعی، مهدی سعدوندی

تحلیلی بر عملکرد مبلمان شهری با تاکید بر پیاده مداری (مطالعه : شهر بروجرد ؛ خیابان صفا)

محمدپور پرور^{۱*}، علیرضا شیخ الاسلامی^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد بروجرد (iparvar@yahoo.com)

۲- استادیار عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد (guplan@gmail.com)

چکیده

با شروع انقلاب صنعتی، اختراع اتومبیل و گسترش شهرها، به تدریج اولویت دادن به نقش عابر پیاده و فضاهای پیاده محور در شهرها و فضاهای شهری کمرنگ شده و از کیفیت فضایی عرصه های عمومی شهر، فضاهای باز شهری و پیاده را هها کاسته شده است. خیابان صفا جز یکی از خیابان و شریانهای اصلی شهر بروجرد و مرکز خرید محسوبی می شود، یکی از مشکلاتی که در محدوده محله صفا بسیار آزاردهنده است، وجود ترافیک سنگین خودروها و حجم وسیع دستفروشان است که پیاده روها را به اشغال خود درآورده و آنها را غرق کرده اند. هدف کلی این پژوهش بررسی و ارزیابی کیفیت مبلمان شهر در پیاده مداری شهروندان در خیابان صفا روش تحقیق باتوجه به نوع هدف، توسعه ای- کاربردی و از نظر ماهیت و روش، از نوع تحقیقات توصیفی- تحلیلی و میدانی است. جامعه آماری این شامل دو بخش کالبدی و انسانی می شود که بخش کالبدی آن محدوده خیابان صفا واقع در بخش مرکزی و ناحیه ۴ بافت فرسوده شهر بروجرد و بخش انسانی آن شهروندان و کارشناسان تشکیل می دهند. ۳۷۰ نفر از شهروندان به عنوان نمونه جامعه آماری انتخاب شده و مورد مصاحبه قرار گرفته اند. تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار SPSS براساس (آزمون تی تک نمونه، آزمون همبستگی پیرسون) و نرم افزارهای نقشه کشی autocad، انجام گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد که مبلمان شهری می تواند تاثیر بسزایی در رغبت و انگیزه بیشتر شهروندان در استفاده از پیاده روها و مسیرهای پیاده شود و جذابیت استفاده از پیاده روها و مسیرهای پیاده در سطح خیابان صفا که جز خیابان های اصلی و درجه یک، را دو چندان سازد.

واژگان کلیدی: مبلمان شهری، مبلمان شهری و نیاز شهروندان، پیاده راه / پیاده مداری

۱- مقدمه

وجود شهر و فضای شهری، معلول خواسته های انسان است، بنابراین شهر باید پاسخگوی نیازهای جسمی، روحی و روانی انسان باشد؛ اما گاهی تصورات غلط برنامه ریزان و طراحان، منجر به اشتباه گرفتن جای علت و معلول می شود و انسان را در محیط ساخته شده خویشت، اسیر و زندانی دیدگاه های نابجای خود می کند. از این روی یکی از نقایص عمده شهرسازی معاصر جهان، سرسپردگی بیش از حد آن به نیازهای حرکت سواره و غفلت از حفظ و ساماندهی فضاهای پیاده و حرکت پیاده است. مسیرهای پیاده به عنوان معابری با بالاترین حد نقش اجتماعی که در آن ها تسلط کامل با عابر پیاده بوده، ابزاری برای فعالیت جمعی محسوب می شوند که کیفیت محیطی را بالا برده و سلامت اجتماعی را تقویت می کنند. فرآیند تحقیق علمی به مجموعه مراحل منظم و پیوسته ای گفته می شود که امر تحقیق علمی را از آغاز تا پایان را امکان پذیر می نماید. فرآیند تحقیق علمی شامل مراحل کلی است که هر مرحله خود نیز دارای خرده فرآیندی ریزتر است که عملیات و اقدامات متناسب با آن انجام می گیرد. اصل اساسی در روش تحقیق، رعایت ترتیب و نظم فرآیند کلی و خرده فرآیندهای هر مرحله است تا تحقیق علمی را در کوتاهترین زمان ممکن و با کمترین آسیبها در زمینه کشف مجهول و راه حل مسأله علمی سازد (حافظ-

نیا، ۱۳۸۲). از دیدگاه طراحان، انتخاب و طراحی مناسب مبلمان شهری، حفظ هویت مکان و نمود بیشتر آن را ممکن می‌سازد. (لاهیجی، ۱۳۸۴) در فرهنگ لغت رابرت کوان^۱ آمده است: پیاده راه سازی عبارت است از ایجاد خیابان‌ها یا فضاهایی که بخش عمده آنها از ترافیک وسایل نقلیه آزاد است (Robert Cowan, 2008) مبلمان شهری از نمادهای بسیار مهم در منظر شهر است که تنوع، نوآوری و خوش‌منظری شهر را به دنبال دارد. مبلمان شهری از نمادهای بسیار مهم در منظر شهر است که تنوع، نوآوری و خوش‌منظری شهر را به دنبال دارد. خیابان صفا جز یکی از خیابان و شریانهای اصلی شهر بروجرد و مرکز خرید محسوبی می‌شود، یکی از محله‌های تاریخی شهر بروجرد است. خیابان‌های جعفری، صفا و شریعتی از خیابان‌های اصلی بخش شرقی و قدیمی تر شهر بروجرد هستند. یکی از مشکلاتی که در محدوده محله صفا بسیار آزاردهنده است، وجود ترافیک سنگین خودروها و حجم وسیع دستفروشان است که پیاده‌روها را به اشغال خود درآورده و آنها را قرق کرده‌اند. عدم رعایت بهداشت در محله، کمبود و ضعف در زمینه تاسیسات و زیر ساخت های شهری، فرسوده بودن بناها، وجود اماکن مذهبی در محله، عدم رعایت بهداشت در محله، تمرکز بیش از نیمی از مکان‌های فعالیتی شهر در محدوده بافت قدیمی، و از نظر مبلمان شهری چشم‌اندازی نامطلوب و ناخوشایند بوجود آورده است. در شهر بروجرد توجه به رشد کمی شده، و به کیفیت اهمیت نمی‌دهند یکی از دلایل زیبایی و چشم‌نوازی در هر شهر بحث مبلمان شهری است و انگیزه پیاده روی در فضاهای شهری که متأسفانه در شهر بروجرد مدیران شهری به این مبحث توجهی کافی نمی‌کنند و این عامل منجر به بروز مشکلاتی از جمله فقدان تجهیزات مناسب شهری و عدم استقرار و مکان‌یابی مناسب آنها شده است و عدم توجه به این معضل سبب فقدان یکپارچگی فضایی، سنخیت فضا با تجهیزات شهری، آسایش، راحتی در حال حاضر با توجه به تأسیس سازمان زیباسازی، در شهرداریها سعی شده است بر این مشکلات فائق آیند، اما تداخل مسئولیت‌های سازمانها و نهادها با یکدیگر خود نیز تا حدودی به این معضل دامن زده است. مسئله‌ای که در این مبحث مطرح می‌شود این است؟ آیا شایسته منطقه‌ای قدیمی آن هم با تعدد آثار تاریخی، مذهبی و گردشگری که در شلوغی سرسام آور خودروها و دستفروشان، ماهیت خود را از دست دهد چه راهکارها و استانداردهایی می‌توانند با تکیه بر ویژگی‌های تاریخی، ابعاد (مقیاس) انسانی، اقتصادی، فرهنگی در شهر بروجرد خیابان صفا پیشنهاد شود برای داشتن یک مبلمان استاندارد و مناسب؟

۲- پیشینه و سوابق تحقیق

یکی دیگر از نخستین اقدامات برای تفکیک حرکت سواره از پیاده، در سال ۱۸۵۸ میلادی توسط اولمستد^۲ (شه‌ساز و معمار آمریکایی) در طراحی پارک مرکزی شهر نیویورک صورت گرفت. او برای عبور افراد پیاده، پلی از سنگ روی جاده وسایل نقلیه بنا نهاد. توجه جدی و عملی به ساماندهی حرکت پیاده و پیاده‌راه‌ها به اواخر دهه ۱۹۴۰ بر می‌گردد. در شهرهای اروپایی، این انگاره با هدف خارج ساختن محدوده بافت‌های کهن و احیای اجتماعی مراکز شهری، مطرح و اجرایی شد در کشورهای غربی از دهه ۵۰ سده بیستم میلادی، اقدامات شایان توجهی در باب پیاده‌مداری مراکز شهری صورت گرفته است. لیکن پایه‌های نظری این اقدامات به قرن نوزدهم برمی‌گردد زمانی که جین جیکوبز از حضور پرتعداد عابرین پیاده در خیابانهای شهری دفاع کرده و آنها را موجب تنوع در شهر به شمار می‌آورد و با کتاب مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکایی، دستاوردهای صنعت و مدرنیسم را که در آن کلانشهر و مردم پیاده‌اش جایگاهی ندارند، زیر سوال می‌برد. پس از او ویلیام وایت در پژوهشی با عنوان دید از جاده، به ضرورت توجه به مقیاس انسانی می‌پردازد و راهکارهایی در زمینه پویایی فضاهای شهری ارائه می‌دهد. علیرضایی و همکارش سال ۱۳۹۳ در (ارزیابی طراحی شهری پیاده‌راه بازار تهران) به این نتیجه رسید: از آنجایی که امکان آسان آمد و شد مردم در فضای عمومی، وجود فضای مناسب حرکت به خصوص پیاده‌راه‌ها می‌باشند که همراه با لذت، امنیت، راحتی، جذابیت محیطی، دسترسی، ایمنی آسان و ... باشد که متأسفانه عدم تحقق یا دسترسی به آن به دلیل موانع بیشمار سر راه عابر پیاده، شهرنشینی عصر حاضر را دچار چالش نموده است. این پژوهش به ارزیابی طراحی پیاده‌راه بازار تهران به نام محور پانزده خرداد به منظور ارتقاء سطح مطلوبیت فضای شهری و رفع مشکلات احتمالی از دیدگاه عابرین و شاغلین این فضا می‌پردازد. شاهیانی فرسال ۱۳۹۳ در مقاله‌ای (با عنوان ویژگی‌های مبلمان شهری با تأکید بر پیاده‌راه‌ها نمونه موردی: خیابان مدرس کرمانشاه) به این نتیجه رسید که: مبلمان شهری نقش مهمی در شکل‌بخشیدن به چشم‌اندازها و ساماندهی

^۱ Robert Cowan

^۲ Olmsted

فضاهای عمومی شهرسازی می کند و یکی از عناصر اصلی و اولیه تشکیل دهنده هویت شهری محسوب می شود و در نهایت می توانند به انسجام و یکپارچگی شهر منجر شوند وضعیت فعلی مبلمان شهری به ویژه در بخش پیاده راه ها در شهر کرمانشاه در حد پایینی می باشد و با استانداردهای رایج متفاوت است همچنین در طراحی مبلمان شهری عوامل مهمی از قبیل همخوانی پاسخ به نیازهای محیط و عوامل زیست محیطی و عوامل اجرایی و عملکردی در نظر گرفته شده است. برلیانی حسین سال ۱۳۹۲ در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان (بررسی عوامل موثر بر ارتقاسیما و منظر شهری با تأکید بر پیاده روها نمونه موردی : شهر مشهد) به این نتیجه رسید که : نتایج این مطالعه ضمن بازگو کردن نقش شهرداری ها در ارتقاء سیما و منظر شهری ، چارچوب اقدامات اجرایی برای بستر سازی مناسب در بهره برداری از فضاهای کالبد شهری به ویژه پیاده روها را نشان می دهد. اهمیت به نقش و جایگاه معلولین ، جانبازان و ... و نحوه طراحی مناسب در معابر به ویژه پیاده روها از اصلی ترین ضرورت ها در بهره برداری از این گونه فضاهاست. این گونه نتایج می تواند مورد استفاده مسئولین اداری، اجرایی شامل شهرداری ها ، شرکت های خدمات شامل آب و برق و گاز و تلفن و همچنین سازمان بهزیستی و ... قرار گیرد. در این تحقیق سعی می شود تا با بررسی عوامل موثر بر ارتقاء سیما و منظر شهری به ویژه پیاده روها و بررسی وضعیت کنونی آنها، میزان و سهم تأثیرگذاری مشخص شود که به صورت ویژه با مقیاس مناطق مورد مطالعه سطح شهر مشهد و توجه به برخوردار بودن یا نبودن این مناطق سهم و تأثیرگذاری معابر را مشخص کرده و نشان داده شود که با توجه به بهره برداری در این معابر به چه شکلی باید طراحی کنیم و یا به چه موضوعاتی توجه ویژه ای داشته باشیم. از این رو با توجه به ابعاد مختلف در نوع طراحی و اجرای پروژه های پیاده روسازی در شهر مشهد می توان گفت نیازمند مطالعاتی دقیق تر برای ایجاد ساختاری یکپارچه و مناسب جهت شناسایی ، طراحی و اجرای پروژه های خود می باشد. در پژوهش حاضر سعی شده بر روی کیفیت مبلمان شهری در شهر بروجرد (خیابان صفا) با تأکید بر پیاده مداری و به کارگیری استانداردها در طراحی ، شناخت و مکان یابی مبلمان شهری در خیابان صفا صورت پذیرد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- مبلمان شهری / کیفیت مبلمان شهری

مجموعه اجزایی که در فضاهای شهری چیده می شوند و به استفاده عموم جهت رفع نیازهای زیست محیطی می رسند و منظر و هویت شهری را، تحت شعاع قرار می دهد. مبلمان شهری گویند. نقش اصلی مبلمان شهری در سطح خیابان ها و فضاهای شهری ایجاد مکان هایی است که زبان ناطق هویت انسان منظر شهری مطلوب، باشد. دکتر «سید امیر منصوری» استاد دانشگاه تهران، صاحب نظر در حوزه شهرسازی و مسئول بخش معماری منظر دانشگاه تهران در این باره میگوید: در مبلمان شهری مثل هر عنصر دیگری در سیمای شهر تأثیر گذار است و باید در این حوزه با طراحی و برنامه ریزی های دقیق، متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم مردم حرکت کرد در فضای میان ساختمان ها و بناها، وسایل و ضمایم مکملی نیاز است تا زندگی شهری را سامان بخشد. تجهیزاتی که همچون اثاث یک خانه، امکان زندگی را در فضای محصور میان سنگ و بتن و شیشه فراهم می آورد. این اجزاء جریان حرکت، سکون، تفریح و اضطراب را در شهر تنظیم می کنند و به آن روح می بخشند. اثاثه ، تجهیزات یا مبلمان شهری، خیابانی یا فضای باز اصطلاحات رایج این تسهیلات و امکانات هستند. این تسهیلات در انگلستان بیشتر به «مبلمان خیابانی» و در آمریکا به «مبلمان همگانی یا مبلمان فضای باز» معروف هستند. (مرتضایی، ۱۳۸۱)

مبلمان شهری خود انواع مختلفی دارد که هر کدام، از حیطه طراحی شهری، در راستای هویت شهر و سیمای آن گام بر می دارد و آینه ای از فرهنگ شهر است، که از انواع این مبلمان می توان به صندلی ها و نیمکت ها، ایستگاه های اتوبوس ، سطل های زباله، بیلبردها و تابلوهای آگهی ، المان ها و نمادهای شهری و ... اشاره کرد، که خصوصیات منحصر به فرد هر کدام از این مبلمان ها نیز از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چرا که با طراحی درست و مناسب هر کدام از آنها با توجه به خصوصیات و نحوه مکان یابی مناسب آنها، می توانند در جهت تأمین نیاز شهروندان و القاء هویت آنها نقش مؤثری را ایفا کنند (conzen, M. P, 1980) از خصوصیات مهم اجزای مبلمان شهری وابسته بودن آنها به فرهنگ است. اینکه هر کدام از مبلمان شهری را در کجا قرار بدهیم و این چیدمان چقدر با استانداردهای تکنیکی که در فضای عمومی بکار می بریم، مطابقت دارد خود نگرش که باید مورد تأمل قرار گیرد. در طراحی شهری، چگونه مبله کردن فضای شهری از اهمیت ویژه ای برخوردار است ؛ برای مثال ، چطور خیابان ها را از روشنایی مطلوب برخوردار کنیم و آیا نشانه های شهری و تابلوهای راهنما خوانا هستند و یا در مورد

ایستگاه‌های اتوبوس، که یکی از مهمترین اجزای مبلمان شهری محسوب می‌شود و نقش مهمی در فرهنگ شهرنشینی دارد، باید طوری طراحی شوند که جذابیت آنها، شهروند را به استفاده از آن راغب کند و میدان دید مناسبی را داشته باشد بدین معنا که برای شهروندان حتی با کمی مسافت قابل شناسایی باشند، البته شایان ذکر است، ایستگاه‌های اتوبوس بهترین مکان برای تبلیغات مورد نیاز شهروندان می‌باشند، که این تبلیغات باید قابل فهم بوده و محدود به ضرورت‌ها شوند. در کل، اجزای مبلمان شهری باید طوری در فضا مکان‌یابی شوند که فضاهای شهری به عنوان فضای تنفسی و تعامل حوادث اجتماعی برای شهروندان باشد. (پاکزاد، ۱۳۷۹).

۳-۲- مبلمان شهری و نیاز شهروندان

کوپن لینچ در کتاب «سیمای شهر» در همین اثر و خاطره و یاد می‌دهد که از سیمای یک شهر در ذهن بیننده به جای می‌ماند (تصویر ذهنی)، مفصل صحبت کرده است. هنر طراح آن است که در کنار چیدمان این ابزار و اجزاء، نیاز شهروندان را برطرف کرده و سیمای زیبا به شهر بدهد؛ به طوری که شهروند احساس آرامش و راحتی را در برخورد با آنها داشته باشد. نیمکت، تیرهای چراغ برق، صندوق پست و اتاقک تلفنی، تابلوها، فضاهای سبز، آب‌نماها و بسیاری از اجزای دیگر تشکیل دهنده‌ی این نظم هستند (زندیه، ۱۳۸۴).

امروزه در شهرهای بزرگ و پیشرفته، از جمله در شهرهای اروپا و آمریکا کارشناسان بسیاری بر روی این موضوع کار کرده و به جزئیات سیما و نمای شهر اهمیت می‌دهند و گاهی همان قدر که طرح‌های جامع و تفصیلی شهری اهمیت دارند، برای مبلمان و سیمای شهر نیز بهای ویژه‌ای پرداخت می‌کنند، مثلاً، حتی الامکان بسیاری از تابلوهای ایستاده‌ی راهنمایی و رانندگی را حذف و به جای آن از خطوط و علائم رنگی در سطح خیابان استفاده می‌کنند. نخستین کمکی که این حرکت می‌کند، جلوگیری از آشتگی، اغتشاش و ازدحام در دید بیننده و شلوغی محیط است. اهمیتی که این طراحان به نقش مردم و نیاز شهروندان می‌دهند، آن قدر است که محور تصمیماتشان عمدتاً رفاه و راحتی و آسایش ایشان محسوب می‌شود به گونه‌ای که دید بصری و به وجود آوردن نمایی توأم با تعادل لازم، راحتی و آرامش را برای ساکنان به ارمغان می‌آورد و مشاهده می‌شود. عناصر مبلمان شهری نه تنها مزاحمتی برای رفت و آمد مردم ندارد، بلکه درست جایی که مورد نیازشان هست نیز به کار گرفته شده است. شاید تا به حال مشاهده کرده باشید در بسیاری از شهرهای پیشرفته برای خرید از چرخ‌های دسته‌ی در داخل غرفه‌ها استفاده می‌شود، بدون این که با هیچ مشکلی از بابت رفت و آمد مواجه شوند. بنابراین، نیاز شهروندان و سیمای شهر و به وجود آمدن هویت شهری حلقه‌های به هم چسبیده و جدا نشدنی هستند که هر یک دیگری را پشتیبانی و تکمیل می‌کند و بی‌توجهی و بی‌دقتی به هر کدام آسیب جدی و خللی فاحش در به وجود آمدن سیمای نامناسب شهر خواهد بود (طیبیان، ۱۳۷۷).

۳-۳- پیاده‌راه / پیاده‌مداری

در سال‌های اخیر پیاده‌مداری و افزایش قابلیت پیاده‌ها با توجه به مفهوم شهرپایدار، شهر فشرده، رشد هوشمند و... از طرف بسیاری از برنامه‌ریزان شهری به عنوان یک فرم پایدار از شهر مورد پذیرش قرار گرفته است (King, 2013). مجموعه‌ای از خیابان‌ها را که تبدیل به پیاده‌راه شده و ناحیه‌ای با محوریت افراد پیاده ایجاد کرده است، منطقه پیاده‌مدار می‌گویند. به عقیده فرون، اتومبیل با وجود امتیازاتی که در زمینه تحرک شخصی به همراه داشته، مسئول تغییرات منفی زیادی در جوامع نیز بوده است. این نیرو خود را بر همه جنبه‌های زندگی شهری تحمیل و عناصر وحدت بخش اجتماعی را نابود کرده است. اتومبیل مقیاس خود را بر طراحی شهری تحمیل می‌کند و برای رفت و آمد و توقف، فضای زیادی می‌طلبد. اتومبیل، انسان پیاده را در فضای پیاده روی محدود و باریک «که به طور دائم باریکتر می‌شود» منزوی می‌سازد و فرصت‌های ارتباط متقابل اجتماعی و برخورداری از لذت‌های بصری را از انسان می‌گیرد (Fruin, 1971). خیابان‌ها نقش مهمی در ایجاد شبکه هم پیوند فضاهای باز و عمومی شهری و در نتیجه شکل‌گیری هویت کلان شهر ایفا می‌کنند. چنانچه «جان لنگ» اشاره می‌کند «کیفیتی که از شهر برداشت می‌شود، بیشتر از هر چیزی بستگی به کیفیت خیابان‌های آن دارد» (لنگ، ۱۳۸۶). همچنین در فرهنگ لغت تخصصی شهرسازی، خیابان، فضایی زنده، مهیج و پرتحرک یا به تعبیری مهمترین فضای عمومی یک شهر است (Cowan, ۲۰۰۸).

2005). خیابان، فضا یا مکانی است که برای دسترسی و رفت و آمد عمومی استفاده می شود (Marshall, 2005). به نظر جین جیکوبز «خیابان و پیاده راههای آن بخش مهم و اصلی مکان های عمومی شهر بوده و مهمترین جز حیاتی آن هستند. اگر خیابان های اصلی شهر جذاب باشند، شهر جذاب و جالب خواهد بود» (Jacobs, 1961). در پیاده راهها آزادی عمل انسان پیاده برای توقف، مکث، تغییر جهت و تماس مستقیم با دیگران زیاد است. به گفته بیو کانن «آزادی حرکت عابرین پیاده در شهرها و فضاهای شهری نشانه خوبی از تمدن آن شهر است». به طوری که یکی از راههای تجدید حیات مدنی مراکز شهری پیاده راهها هستند که نقش مؤثری در کشف و ادراک محیط کالبدی و اجتماعی شهر دارند و مظهر تمدن، هویت و مدنیت شهر هستند (اسداللهی، ۱۳۸۳). از دیدگاه جیکوبز، برای جذب عابران و ایجاد عامل ایمنی ذاتی، خیابان شهری دارای سه کیفیت مهم است؛ اول، باید تمایز صریح بین فضای عمومی و خصوصی ایجاد کند؛ دوم، بناهای حاشیه خیابان باید دارای نما باشند و نه پشت به خیابان؛ سوم، پیاده روی باید بدون هیچ گونه توقف یا مکث صورت گیرد. به نظر وی این جذابیت در صورت فعال بودن فروشگاهها و مکان های عمومی در هنگام شب به وجود می- آید و خیابان به عنوان فضای شهری با عملکرد خوب در ایجاد تجربه نوعی احساس ناخودآگاهانه از همبستگی در بین عابران پیاده است (شوای، ۱۳۷۵) آموس راپاپورت، خاستگاه تصورات مردم را نقشه های ذهنی آن ها می داند و حرکت در محیط را نقطه شروع مهمترین عامل شناخت محیط و ساخت نقشه ذهنی می شناسد. به ویژه برای حرکت پیاده که امکان برداشت تصاویری کامل تر از محیط را دارد. به اعتقاد وی، حرکت در محیط اگر با جهت یابی صحیح عابر همراه نباشد، موجبات سردرگمی و عدم رضایت او را فراهم می آورد. وی هم چنین فعالیت ها را مهم ترین حلقه های ارتباطی انسان و محیط معنا می کند به طوری که درون هر محیط فیزیکی، محیطی عملکردی است متشکل از فضاهای عملکردی گوناگون که جایگاه حرکت و فعالیت انسان هاست و دستیابی به سازگاری این دو محیط را از طریق سازماندهی فضایی میسر می یابد (Rappaport, 1980).

۴- اهداف تحقیق

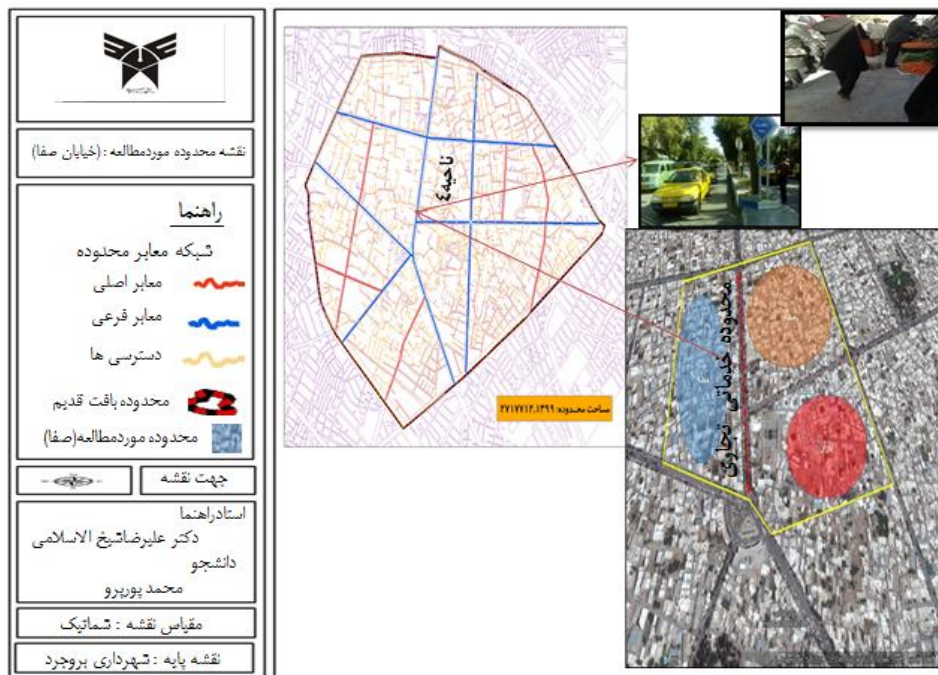
- بررسی و ارزیابی کیفیت مبلمان شهرد در پیاده مداری شهروندان در خیابان صفا
- بررسی کمی و کیفی مبلمان شهری پیاده رو های خیابان صفا

۵- فرضیات تحقیق

- بنظر می رسد وضعیت کمی و کیفی مبلمان پیاده در محدوده خیابان صفا مطلوب می باشد.
- ارتقای مبلمان شهری تا چه حد می تواند منجر به افزایش پیاده مداری در محدوده خیابان صفا گردد.

۶- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

بروجرد با مساحت ۶۰۶ کیلومتر مربع حدود ۵۷/۲ درصد از سطح استان لرستان را شامل می شود. این شهرستان دارای دو شهر به نام بروجرد و اشترینان می باشد و همچنین دارای ۲ بخش، ۷ دهستان و ۱۷۲ آبادی دارای سکنه است. محدوده مورد مطالع، در ضلع شمالی بافت کهن شهر بروجرد و در ناحیه ۴، قرار دارد. تصویر شماره ۱ محدوده مطالعاتی و جایگاه آن را در بافت کهن شهر بروجرد را نشان می دهد. این محدوده از شمال به خیابان بحرالعلوم، از جنوب به میدان قیام (رازان)، از غرب به خیابان شهدا، و از شرق به خیابان شریعتی می رسد. این محدوده از محدوده هایی با تراکم جمعیتی بالا در بافت کهن به شمار می آید که تراکم خالص مسکونی این محدوده ۳۹۶/۲۸ می باشد.

تصویر شماره ۱:

مأخذ: سازمان مسکن و شهرسازی استان لرستان ۱۳۹۰

۷- وضعیت مبلمان در پیاده رو در شهر بروجرد (خیابان صفا)

محل «صفا» که گذشتگان به آن صوفیان می‌گفتند، از محله‌های مهم و قدیمی شهر بروجرد به شمار می‌رود. یک دلیل اهمیت این محله، وجود خانه آیت الله العظمی بروجردی و خانه طباطبایی در آن است. مقبره جد اعلی طباطبایی‌ها در پارک صامتی و مقبره شاعر شهید صامت بروجردی هم در این محله است. حمام و مسجد سید بحرالعلوم با معماری ویژه و زیبا و کیفیت بسیار بالا از دیگر بناهای موجود در محله صفاست. علاوه بر بازار اصلی شهر، بازار قدیمی دیگری در این محله وجود دارد که غنای بیشتری به آن بخشیده است، در گذشته وجود چند واحد مسکونی، یک آب انبار، یک مسجد و چند واحد کوچک تجاری هم زیرمحلای را در این محله تشکیل می‌داده که عناصر مسکونی تاریخی آن به دلیل ارزش و اعتبار آنها به طور ویژه مورد توجه اداره میراث فرهنگی قرار دارند، یکی از مشکلاتی که در محدوده محله صفا و خانه تاریخی آیت الله بروجردی (ره) بسیار آزاردهنده است، وجود ترافیک سنگین خودروها و حجم وسیع دستفروشان است که پیاده روها را به اشغال خود درآورده و آنها را قرق کرده اند.

شایسته منطقه‌ای قدیمی آن هم با تعدد آثار تاریخی، مذهبی و گردشگری نیست که در شلوغی سرسام آور خودروها و دستفروشان، ماهیت خود را از دست دهد. بخش زیادی از این محله، ماهیت قدیمی خود را حفظ کرده است؛ به عبارت بهتر این محله کوچه‌های باریکی دارد که امکان تردد زیاد و پارک خودرو در آنها وجود ندارند. بنابراین جای خالی پارکینگ عمومی در آن به شدت احساس می‌شود. متأسفانه آن طور که باید از ظرفیت خانه تاریخی آیت الله بروجردی (ره) و دیگر ابنیه تاریخی و مذهبی که محل زندگی برخی علمای شناخته شده بوده اند، به نحو شایسته بهره برده نشده است و نمی‌شود. از سوی دیگر و با وجود این اقدامات در برخی از خیابانهای پرتردد و مرکزی شهر، وجود ماشین‌های میوه فروش که به صورت مقطعی و در ساعاتی از روز مشغول به کار هستند، از سوی دیگر و با وجود این اقدامات در برخی از خیابانهای پرتردد و مرکزی شهر، وجود ماشین‌های میوه فروش که به صورت مقطعی و در ساعاتی از روز مشغول به کار هستند مشکلاتی را برای تردد خودروها و مردم ایجاد کرده است. این در حالی است که بخشی از معضل ترافیک، ایجاد مزاحمت و آلودگی صوتی در خیابانهای بروجرد از جمله صفا، ابتدای خیابان شهید رضایی و میدان امام حسین (ع) ناشی از فعالیت همین میوه فروش‌هاست. استفاده از مصالح بومی، موجب وحدت و هماهنگی سطوح خارجی بنا شده است زیرا تفاوت موجود بین رنگ جنس، مصالح مذکور چندان زیاد

نیست که مانع وحدت و یکپارچگی آن شود. خیابان‌های جعفری، صفا و شریعتی از خیابان‌های اصلی بخش شرقی و قدیمی تر شهر هستند. تردد در خیابان‌های هسته مرکزی شهرستان بروجرد نظیر شهدا، صفا، بحرالعلوم و آیت‌الله کاشانی در برخی ساعات روز برای شهروندان مشکلاتی را ایجاد می‌کند. یکی از مهمترین مسائل در ارتقای کیفیت فضاهای شهری، تجهیزات و مبلمان شهری می باشد که علاوه بر ایجاد فضاهای آرام و دلپذیر می تواند بر زیبایی و چشم نواز بودن محیط پیرامون نیز بیفزاید. مبلمان و تجهیزات شهری شامل کلیه ملزومات و اثاثیه شهری است که در محیط شهر قرار می گیرند (محل های نشستن نیمکت، صندلی و روشنایی ها، سطل زباله ها، ایستگاه های اتوبوس، کیوسک های مطبوعات و فروش بلیط و تابلو های راهنما، باجه های تلفن، مجسمه ها، آب نماها و ...) همگی مبلمان و تجهیزات شهری محسوب می شوند. بررسی های صورت گرفته در محدوده بافت فرسوده بروجرد (خیابان صفا) نشان از ضعف کلی مبلمان شهری -چه به لحاظ کیفی و چه به لحاظ کمی -در این محدوده دارد استقرار مبلمان شهری محدود به مناطق خاصی بوده و همین میزان اندک نیز از وضعیت مناسبی برخوردار نیست.

تصویر شماره ۲: وضعیت پیاده رو در خیابان صفا

۸- روش تحقیق

روش تحقیق حاضر براساس هدف « کاربردی - توسعه ای » و براساس ماهیت از نوع « توصیفی - تحلیلی » و از نظر زمانی مقطعی می باشد، براساس روش جمع آوری اطلاعات ، هم اسنادی بالادست و هم فرودست و کتابخانه ای و همچنین میدانی می باشد زیرا ماهیت عنوان مورد بررسی به گونه ای است که نمی توان فقط با اطلاعات اسنادی به نتیجه رسید بلکه باید به طور میدانی و عینی مشکلات را لمس نمود و برای مرتفع سازی آن پیشنهاداتی را ارائه داد در این پژوهش از نرم افزار SPSS استفاده شده است. که یک روش تجزیه و تحلیل آماری است و مطابق فرضیه های مورد بررسی از آزمون های مناسب فرضیه برای تایید یا رد آن استفاده می نماید. داده ها مربوط به کیفیت مبلمان شهری با تاکید بر پیاده مدارای در خیابان صفا می باشد که با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه به تعداد ۳۰ سوال قالب در طیف پنج گزینه ای لیکرت تعیین و جمع آوری شده است.

۹- یافته های پژوهش (آزمون فرضیات)

۹-۱- جامعه آماری و برآورد حجم نمونه

محدوده خیابان صفا باتوجه به دارا بودن تعداد ۲۴۵۸۵ نفر جمعیت با استفاده از آزمون کوکران تعداد ۳۷۰ نفر افراد ۱۵ سال به بالا بصورت تصادفی انتخاب شده است.

۱۰- روش طراحی سئوالات پرسش نامه براساس (شاخص ها)

شاخص های مبلمان شهری: (تنوع در طراحی، جانمایی عناصر، زیبایی بصری، تفریحی - رفاهی، نیمکت، آبخوری، سطل زباله، رعایت تناسب بین محیط، خدماتی)

شاخص‌های پیاده‌مداری: (زیست محیطی، راحتی، سرزندگی، دسترسی و جانمایی، جذابیت و مطلوبیت تنوع و اختلاط کاربریها)

۱-۱۰- بررسی روایی و پایایی سوالات پرسش‌نامه

جهت بررسی روایی پرسش‌نامه، پرسشنامه طراحی شده توسط چند کارشناس مورد مطالعه قرار گرفت که با نظر کارشناسان تغییراتی در آن‌ها اعمال گردید تا به دقت و ثبات رسید و در نهایت با تأیید آن‌ها، روایی این پرسشنامه تأیید گردید.

پایایی: پایایی به این معنی که اگر در چند زمان مختلف در یک جمعیت از آن استفاده کنیم در نتایج به دست آمده اختلاف چندانی مشاهده نکنیم. ابزار اندازه‌گیری (پرسشنامه) در شرایط یکسان نتایج یکسانی به دست دهد. آلفای کرونباخ شاخصی برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه است. دامنه ضریب اعتبار از صفر تا یک است پایایی یک وسیله اندازه‌گیری است که عمدتاً به دقت نتایج حاصل از آن اشاره می‌کند. پایایی به دقت، اعتماد‌پذیری، ثبات یا تکرارپذیری نتایج آزمون اشاره می‌کند (مومنی، قیومی، ۱۳۹۰). جهت بررسی پایایی پرسشنامه ساکنین بافت، از آلفای کرونباخ بهره گرفته شده است، بدین صورت که پرسشنامه تکمیل شده، وارد نرم افزار SPSS شده و آلفای کرونباخ را محاسبه نموده که عدد به دست آمده ۰,۷۶ می‌باشد و با توجه به بالاتر بودن عدد آلفای کرونباخ از ۰,۷، می‌توان گفت پرسشنامه طرح شده دارای پایایی می‌باشد.

جدول شماره ۱: محاسبه آلفای کرونباخ جهت تعیین پایایی پرسشنامه

آلفای کرونباخ	تعداد سؤالات مورد آزمون
۰,۷۶۶	۳۰

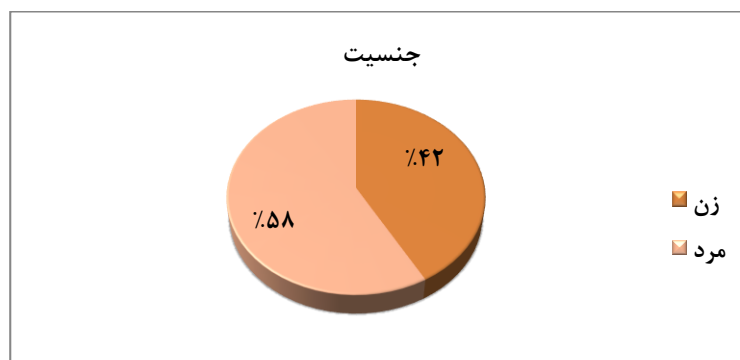
ماخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

۲-۱۰- ویژگی عمومی پاسخگویان

در این قسمت به بررسی ویژگی‌های عمومی پاسخگویان از جمله جنس، سن، تحصیلات، مدت سکونت پرداخته می‌شود. در ادامه این ویژگی‌ها بصورت آماری و نمودار ارائه می‌گردد.

۳-۱۰- توزیع پاسخگویان بر اساس جنس

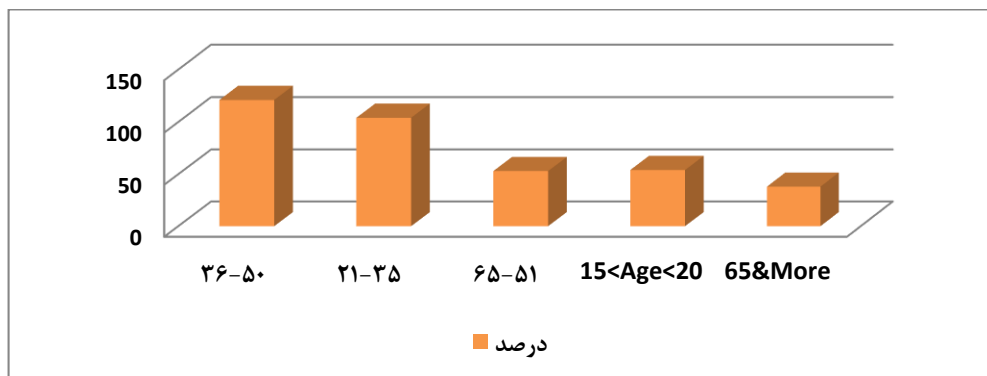
در نمودار ۱ توزیع پاسخگویان بر حسب جنسیت آورده شده است. ۵۸ درصد از پاسخگویان را مرد و ۴۲ درصد را زنان تشکیل می‌دهند که نشان دهنده تعداد بیشتر مردان نسبت به زنان در نمونه می‌باشد.

نمودار شماره ۱: توزیع پاسخگویان بر حسب جنسیت (یافته‌های پژوهش ۱۳۹۶)

در نمودار شماره ۲ توزیع پاسخگویان بر اساس طبقه سنی آورده شده است که بر اساس فراوانی ستون‌ها مرتب شده‌اند. ستون اول متعلق به طبقه سنی با بیشترین فراوانی در بین پاسخگویان و ستون آخر متعلق به طبقه سنی با کمترین فراوانی است.

نمودار شماره ۲: توزیع پاسخگویان بر اساس طبقه سنی (یافته های پژوهش ۱۳۹۶)

۱۱- بررسی کمی و کیفی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا (T-test one sample)

۱-۱۱- بررسی کمی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا (T-test one sample)

برای تعمیم نتایج نمونه به جامعه آماری از آزمون های آماری استفاده می گردد. در اینجا با توجه به سطح سنجش متغیرها و نرمال بودن داده ها از آزمون های پارامتریک استفاده شده است. آزمون مورد استفاده در این قسمت آزمون تی تک نمونه با سطح تست ۳ می باشد که سطح تست ۳ با توجه به استفاده از طیف لیکرت ۵ تایی مورد استفاده برای گویه ها انتخاب شده است. سطح اطمینان آزمون ۹۵ درصد و سطح خطای آن ۵ درصد در نظر گرفته شده است. در جدول شماره ۲ نتایج آزمون تی تک نمونه در مورد شهروندان پیرامون وضعیت کمی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا بروجد آورده شده است.

جدول شماره ۲: نتایج آزمون تی تک نمونه ای (وضعیت کمی مبلمان پیاده روی ها)

ارزیابی	مقدار تست : ۳					متغیر
	فاصله اطمینان		اختلاف میانگین	سطح معناداری	T	
	حد بالا	حد پایین				
نامطلوب	-۰,۱۲۴	-۰,۲۱۲	۰,۱۶۹	۰,۰۰۰	۲,۹۱	وضعیت کمی مبلمان پیاده روه ها

ماخذ (یافته های پژوهش، ۱۳۹۶)

با توجه به نتایج جدول ۲ در سطح اطمینان ۹۵ درصد و با توجه به سطح معناداری موجود مشخص می گردد که وضعیت کمی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا در حد مطلوبی نمی باشد. البته با توجه به میانگین بدست آمده می توان با کمی بهبود در وضعیت موجود این وضعیت کمی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا را در حد متوسط آورد.

۲-۱۱- بررسی کیفی مبلمان پیاده روی های خیابان صفا (T-test one sample)

در اینجا با توجه به سطح سنجش متغیرها و نرمال بودن داده ها از آزمون های پارامتریک استفاده شده است. آزمون مورد استفاده در این قسمت آزمون تی تک نمونه با سطح تست ۳ می باشد که سطح تست ۳ با توجه به استفاده از طیف لیکرت ۵ تایی مورد استفاده برای گویه ها انتخاب شده است. سطح اطمینان آزمون ۹۵ درصد و سطح خطای آن ۵ درصد در نظر گرفته شده است. در جدول شماره ۳ نتایج آزمون تی تک نمونه در مورد بررسی کیفی مبلمان پیاده روی ها آورده شده است.

جدول شماره ۳: نتایج آزمون تی تک نمونه ای (بررسی کیفی مبلمان پیاده روه ها)

ارزیابی	مقدار تست : ۳					متغیر
	فاصله اطمینان		اختلاف میانگین	سطح معناداری	T	
	حد بالا	حد پایین				
نامطلوب	-۰,۱۷۱	-۰,۲۸۱	۰,۱۶۲	۰,۰۰۱	۲,۹۰	وضعیت کیفی مبلمان پیاده روه ها

ماخذ (یافته های پژوهش، ۱۳۹۶)

با توجه به نتایج جدول ۳ در سطح اطمینان ۹۵ درصد و با توجه به سطح معناداری موجود مشخص می گردد که وضعیت کیفی مبلمان پیاده روه ها مطلوب نمی باشد و با توجه به میانگین بدست آمده می توان با بهبود در کیفیت مبلمان شهری این شاخص را در حد متوسط آورد و وضعیت کنونی را بهبود بخشید.

۱۱-۳- بررسی رابطه ارتقای مبلمان شهری و پیاده مداری در خیابان صفا

با توجه به جدول زیر، برای سنجش رابطه متغیرهای ارتقای مبلمان شهری و پیاده مداری از آزمون پارامتریک پیرسون استفاده گردیده است. نتایج این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($\text{Sig}=0.000$) نشان می دهد که بین ارتقای مبلمان شهری و پیاده مداری رابطه معناداری وجود دارد. این رابطه مثبت و شدت آن ($R=0.627$) بیش از در حد متوسط است.

جدول شماره ۴: رابطه ارتقای مبلمان شهری با پیاده مداری

منبع تغییرات	ارتقای مبلمان شهری	پیاده مداری
ارتقای مبلمان شهری	۱	۰,۶۲۷
	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	۳۷۰	۳۷۰

ماخذ (یافته های پژوهش، ۱۳۹۶)

۱۲- بحث و نتیجه گیری

در پژوهش حاضر سعی شده بر روی کیفیت مبلمان شهری در شهر بروجرد (خیابان صفا) با تاکید بر پیاده مداری و به کارگیری استانداردها در طراحی، شناخت و مکان یابی مبلمان شهری در خیابان صفا صورت پذیرد. استفاده شهروندان از مسیرهای پیاده می تواند نه تنها باعث کاهش استفاده از خودروها در سطح شهر شود بلکه می تواند باعث سلامتی شهروندان و همچنین نشاط و شادابی بیشتر شهر شود. مبلمان شهری می تواند تاثیر بسزایی در رغبت و انگیزه بیشتر شهروندان در استفاده از پیاده رو ها و مسیرهای پیاده شود و جذابیت استفاده از پیاده رو ها و مسیرهای پیاده در سطح خیابان صفا که جز خیابان های اصلی و درجه یک، را دو چندان سازد. در این فصل ابتدا به بررسی ویژگی ها و خصوصیات پاسخگویان پرداختیم و ویژگی هایی همچون سن، تحصیلات، وضعیت تاهل و .... بررسی گردید. سپس در ادامه با بررسی توزیع پاسخ شهروندان در گویه های مختلف به بررسی آنها پرداخته شد و در ادامه با استفاده از آزمون تی تک نمونه ای وضعیت کیفی و کمی مبلمان شهری بروجرد بررسی گردید. نتایج این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای ۵ درصد نشان داد که خیابان صفا از نظر مبلمان شهری از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و از این نظر باید مدیران شهری نگاه ویژه تری را برای ارتقا سطح کیفی و کمی مبلمان شهری بروجرد داشته باشند. در ادامه به بررسی رابطه ارتقای مبلمان شهری و پیاده مداری در شهر بروجرد در سطح اطمینان ۹۵ درصد پرداخته شد که نتایج آزمون پیرسون نشان داد که ارتقای مبلمان خیابان صفا می تواند باعث افزایش پیاده مداری شهروندان این شهر شود. بنابراین یکی از راهکارهای افزایش انگیزش و رغبت در شهروندان در راستای پیاده مداری همان ارتقای کمی و کیفی مبلمان خیابان صفا می باشد.

۱۳- پیشنهادات

- ایجاد کاربری های فعال در محدوده مورد مطالعه در شب مانند: داروخانه، رستوران و کافه و...
- ساخت پلاک ها و ساختمان ها توأمان با نظارت کلی بر فضا؛

- ایجاد تسهیلات و تأسیسات شهری مورد نیاز محدوده؛
- ایجاد کف سازی ویژه برای پیاده به صورت هماهنگ با کل محدوده ؛
- تقویت ساختار فعلی محدوده با اولویت پیاده و حضور توأمان سواره؛
- احیاء خاطرات گذشته با ایجاد نشانه ها و المان های خاص؛
- ایجاد گشودگی های فضایی به عنوان فضای مکث در ورودی ها؛
- جلوگیری از ساخت بناهایی که معماری آنها اغتشاش بصری را به دنبال دارند؛
- حفظ ساختمان های با ارزش معماری، تاریخی در محدوده خیابان صفا .
- ایجاد الگوی کاربری مختلط در جهت تزریق سرزندگی و حضور پذیری و در نتیجه افزایش نظارت طبیعی بر فضاهای محدوده مورد نظر.

مراجع

۱. اسد اللهی، شیوا، ۱۳۸۳، ضرورت توجه به حرکت پیاده در مراکز شهری»، ماهنامه شهرداری ها، سال ششم، شماره ۶۶.
۲. برلیانی، حسین، ۱۳۹۲، پایان نامه کارشناسی ارشد، بررسی عوامل موثر بر ارتقا سیما و منظر شهری با تأکید بر پیاده روها نمونه موردی: شهر مشهد، دانشگاه فردوسی.
۳. پاکزاد، جهانشاه، ۱۳۷۹، مبلمان شهری: مسایل و رویکردها، مجله شهرداری ها ویژه نامه شماره ۲، سال دوم، شماره ۱۳.
۴. حافظ نیا، محمد رضا، ۱۳۸۲، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، نشر سمت.
۵. زندیه، مهدی، ۱۳۸۴، هویت بخشی به سیما و کالبد شهر قزوین، (طرح تحقیقاتی)، شهرداری قزوین.
۶. شاهینی فر، مصطفی، ۱۳۹۳، ویژگی های مبلمان شهری با تأکید بر پیاده راه ها نمونه موردی: خیابان مدرس کرمانشاه، اولین همایش علمی پژوهشی افق های نوین در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی ایران، شماره ۱۰۴۴.
۷. شوی، فرانسواز، شهرسازی، ۱۳۷۵، تخیلات و واقعیات، ترجمه سید محسن حبیبی، نشر دانشگاه تهران.
۸. طبیبیان، منوچهر، ۱۳۷۷، منظر شهری، انتشارات دانشگاه تهران .
۹. علیرضایی، محمد امین، اختری، اکرم، ۱۳۹۳، ارزیابی طراحی شهری پیاده راه بازار تهران، دانشگاه بین ، دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)، دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی.
۱۰. لاهیجی، رضا، ۱۳۸۴، ماهنامه دانش تبلیغات، شماره ۱۲.
۱۱. لنگ، جان، ۱۳۸۶، بررسی تعامل فرآیند آینده پژوهی و طراحی شهری در مدیریت آینده شهرها شهر ایرانی اسلامی.
۱۲. مرتضایی، رضا ۱۳۸۱، رهیافتهایی در طراحی مبلمان شهری، تهران، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور، چاپ اول، ص ۲۰.
۱۳. مومنی، منصور، فعال قیومی، ۱۳۹۱، تحلیل های آماری با استفاده از SPSS، چاپ اول، شماره ۱۳۴۸۵۵.
14. **Convenience of Destinations and Walking Levels in Older Women.** American Journal of Health 1997Brambilla & Longo.
15. Cowan, (2005), **Public places, Urban spaces**, Architectural press.
16. Fruin, 1971: 3.(Promotion, 18(1), 74-82. Leslie, Eva; **Saelens, Brian**; ; Frank.
17. Jacobs, T. H (1961), **Site Planning and Design Handbook**, Second Edition, The McGraw-Hill Companies, Inc.
18. King, Wendy.C.; Brach, Jennifer.S.; Belle, Steven; Killingsworth, Richard; Fenton.
19. Mark; Kriska, Andre. (2003). **The Relationship between**
20. Marshall, W(2005), **Public Space for Marginal People**, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol. 36, pp. 476 –484 .
21. Rappaport, M (1980), **The Design Dimension of Planning/E & FN SPON.**
22. Robert Cowan, T. H (2008), **Site Planning and Design Handbook**, Second Edition, The McGraw-Hill Companies, Inc.

امکان سنجی هویت بخشی به شهرها، تعامل و حیات شهروندان

سارا نظری قنبری^{۱*}، سارا علیپور^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشگاه آزاد واحد کرمانشاه (saranazarigh7@gmail.com)

۲- دکتری معماری، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه (Alipour.sara@yahoo.com)

چکیده

شهرها در گذشته دارای شخصیت و هویتی منحصر به فرد بودند؛ آنچه که امروزه از شهر استنباط می کنیم از هم پاشیدگی ساختارهای هویتی در شهر است؛ حال این مسئله مطرح می شود که هویت برای ساکنین یک شهر چگونه تعریف می شود. بر این اساس پاسخگویی به این سوالات که هویت شهری دارای چه فاکتورهایی است؟ هویت و منظر شهری چه ارتباطی با هم دارند؟ و هویت شهری از چه طریق بر حیات شهروندی تأثیر دارد؟ ضروری به نظر می رسد. شهرها واقعیتی شکل گرفته توسط عموم مردم یک جامعه و محصول اراده ساکنین آن است. فرآیندی شکل گیری شهر با توجه به تفکرات عمومی، برخاسته از فرهنگ و باورهای است که برای ساکنین آن دارای ارزش باشد. این تفکرات حاصل تعاملات اجتماعی و حیات مدنی در شهر است و هویت شهر نامیده می شود. هویت را می توان یکی از موثرترین نقاط اتصال عاطفی بین شهر و شهروندان قلمداد نمود. آرامش شهروندی در بستر شهر و در محیط شهری تحقق می یابد. این مقاله براساس اسناد و مطالعات کتابخانه ای و با روش توصیفی تحلیلی می کوشد به سوالات فوق پاسخ دهد.

کلمات کلیدی: هویت، هویت شهری، تعاملات اجتماعی، محیط شهری

۱- مقدمه

شهرها فقط حاصل فشردگی جمعیت در مکان خاصی نیستند بلکه وجود روحی حاکم بر این جمعیت، که روابط آنها را با یکدیگر تنظیم و احساس تعلق ایجاد می کند و در نهایت احساس شهروندی به وجود می آورند، عامل بسیار مهمی در شکل گیری شهری سالم است. (عباس زادگان، ۱۳۸۵، ص ۳۱۳) به بیان دیگر می توان گفت که ساکنان شهرهای امروزی تنها به غذا نیازمند نیستند که با برطرف کردن آن، مساله به نوعی پایان یافته تلقی گردد؛ بلکه مسکن خوب، فضای زندگی مناسب، محیط آرام و تنفس هوای پاکیزه نیز در زمره نیازهای اصلی و عمده به شمار می آیند. (شکویی، ۱۳۸۵، ص ۶۵)

اهمیت «منظر شهری» به واسطه نقش آن در زیبا سازی، هویت بخشی و روان سازی روند زندگی در محیط شهری دیرزمانی است که در «چشم انداز و منظر» به عنوان وجه پراهمیت از محیط زیست انسان مورد توجه قرار گرفته است. (نظریان، زال نژاد، ایرانی، ۱۳۹۲، ص ۲۸۴) منظر شهری با کمک گرفتن از اتفاقات، خاطرات، حافظه جمعی و ایجاد وحدت بین آنها شهر را به سوی هویت مندتر شدن هدایت می کند. به عبارت دیگر مبحث هویت در منظر شهری به واسطه ایجاد و تداعی خاطرات ذهنی شهروندان، تعلق خاطر و وابستگی نزد آنان فراهم می کند و تمام این فرآیند در کالبد شهر اتفاق می افتد. (نظریان، زال نژاد، ایرانی، ۱۳۹۲، ص ۲۹۰) هویت شهری، هویت جمعی است که با تبلور عینی در فیزیک و محتوای شهر معنادار می شود و به واسطه ایجاد تداعی خاطرات عمومی شهروندان، و تعلق خاطر شهرنشینان را به سوی شهروند شدن هدایت می کند. پس هر چند که هویت شهر خود معلول فرهنگ شهروندان آن است؛ لیکن فرآیند شهروندسازی را تحت تأثیر قرار داده و می تواند باعث تدوین معیارهایی مرتبط با مشارکت و قضاوت نزد ناظران و ساکنان گردد. (نوفل و همکاران، ۱۳۸۸) مسئله اصلی در عصر حاضر تغییر جایگاه و مولفه های هویت شهری و منظر شهری است که مستقیم و غیر مستقیم بر شهروندان که استفاده کنندگان و خالقان فضاهای شهری هستند تأثیر می گذارد. در این مقاله مفهوم هویت، مولفه های موثر در هویت شهری و همچنین تغییرات صورت گرفته در طول تاریخ در زمینه هویت شهری و منظر شهری مورد بررسی قرار

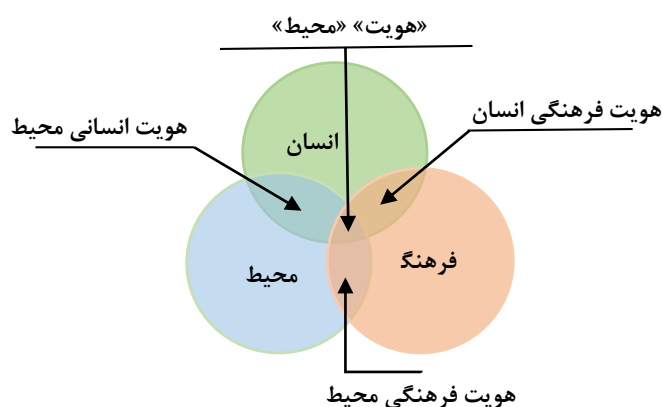
خواهد گرفت و نتایج حاصله از داده‌های تحلیلی با مقایسه شهر مدرن و سنتی در زمینه هویت شهری و منظر شهری و تاثیرات هر یک از آنها بر شهروندان انجام خواهد پذیرفت.

۲- هویت

هویت یا کیستی و چیستی امور، در زمره یکی از مهمترین مفاهیم حوزه‌های مختلف بشری است که با توجه به تحولات علمی و فرهنگی چند دهه اخیر به ویژه در حوزه محیط زیست انسان دامنه آن به حیطه دست پرورده‌های انسان نیز کشیده شده است. (دانشپور، ۱۳۸۳) هویت در فرهنگ دهخدا عبارت است از تشخص. (دهخدا، ۱۳۳۴، ص ۳۴۹) در فرهنگ عمید هویت یعنی حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری وی باشد. هویت در لغت به معنای شخصیت، ذات، هستی و وجود و منسوب به هو می باشد. (عمید، ۱۳۶۳، ص ۱۹۸۴) در فرهنگ معین؛ هویت آنچه را که موجب شناسایی شخص باشد، یعنی آنچه که باعث تمایز یک فرد از فرد دیگری باشد تعریف شده است و اینگونه بیان می شود: ذات باری تعالی - هستی و وجود - آنچه موجب شناسایی شخص بشود. (معین، ۱۳۷۱، ص ۵۲۲۸) در یک تعبیر زیبا چنین آمده است: هویت گوهری است که من با آن منم و زنده ام. این گوهر را چه فرد و چه جامعه در یک بستر تاریخی به دست آورده اند. علوم و فنون، مهارت‌ها، اندیشه‌ها و تجارب با ارزش سودمندی که امروز از دیگران می گیرند، در تحلیل نهایی، از اجزای هویت ما خواهند شد و رمز و راز بقای خودی در همین است، همانگونه که خط، زبان، لباس، روش‌های تولید، آیین‌های کشاورزی و خیلی از چیزهای دیگر که امروز از مولفه‌های ملی و عناصر هویت و متعلقات فرهنگ خویش می دانیم، در گذر و گشتار تاریخی خویش و در اثنای داد و ستد و مبادله با دیگران به دست آورده ایم. (فراسخواه، ص ۷۲)

۲-۱- عوامل موثر بر هویت

هویت با سه مقوله مکان (جغرافیایی)، فضا (شبکه‌ها و روابط اجتماعی) و زمان (تاریخ) پیوند دارد و از ویژگی‌ها و تحولات این سه مقوله متأثر می شود. بنابراین می توان مسائل مربوط به هویت را با بررسی پدیده‌هایی که حاوی این سه عنصر هستند مورد بررسی قرار داد. بر این اساس مکان‌ها و محیط‌های بادوام زندگی اجتماعی نظیر، خانواده، محله، روستا، شهر، قبیله و همچنین تعلق‌های بادوام اجتماعی، نظیر صنف، قشر، طبقه و کشور هر کدام می توانند عرصه‌ای برای شکل‌گیری، تداوم و تحول هویت و به تبع آن زمینه‌ای برای بررسی مسائل مربوط به هویت باشند. (بشیریه، ۱۳۸۳، ص ۱۱۶) از آنجایی که هویت بواسطه عناصر مشخصه و تشکیل دهنده آن مانند مکان، محل و موقعیت قابل تبیین است، می توان آن را به عنوان شاخص موثر در تشخیص فضاها و تمایز آنها به کار برد و آن را به عنوان یک شاخص فضایی مورد کنکاش قرار داد. (حافظ نیا، احمدی پور، قادری حاجت، ۱۳۹۱، ص ۱۰۹) فرهنگ و محیط، هویت ساز زندگی انسان می باشند، به نحوی که هر کدام نقش اساسی در تشکیل هویت بر عهده دارند. بدین ترتیب می توان فصل مشترک هویت انسانی محیط و هویت فرهنگی انسان، را هویت محیط نشان داد. (نمودار ۱)

نمودار ۱- ارتباط انسان، فرهنگ، محیط و نسبت آنها با هویت (نقی زاده، ۱۳۸۶، ص ۳۳۰)

۳- هویت شهری

مساله هویت شهری اصولاً یکی از پیچیده ترین و بحث انگیزترین مباحث نظری و حرفه ای در شهرسازی است. هویت شهری اصطلاحاً مجموعه ای از علائم، آثار مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه، اهلیتی از اهلیت دیگر و یا فرهنگی از فرهنگ دیگر می شود که محتوا و مظهر این ظرف به مقتضای هر جامعه و ملت متفاوت و بیانگر نوعی وحدت، اتحاد، هم شکلی، تداوم، استمرار، یکپارچگی و عدم تفرقه است.

اساساً هویت شهری توسط فرهنگ شهری و خرده فرهنگ های متعلق به آن بستر تاریخ و در دل ساختار اجتماعی وسیع تری که جامعه را در بر می گیرد در روند تحولات اقتصادی و سیاسی آن شکل می گیرد و دگرگون می شود بدین دلیل نگاه ایستا به مقوله های هویت و از جمله هویت شهری قادر به درک آن نیست. (پیران، ۱۳۸۴، ص ۸) در زیر دیدگاه اندیشه گران شهری در رابطه با مفهوم هویت و سیر تحول هویت به شکل خلاصه آورده شده است: (جدول ۱)

جدول ۱- سیر تحول هویت از دیدگاه اندیشه گران شهری

نام	دیدگاه
کریستوفر الکساندر	از نظر او هویت در محیط از طریق ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط حاصل می شود. او هویت را تجسم کالبدی کیفیت های بی نام در بناها؛ کیفیت هایی که مبنای اصلی حیات و روح هر انسان، شهر، بنا و یا طبیعت هستند، اما نمی توان نامی بر آنها گذاشت می داند.
استورات هال	از نظر او هویت یک روند در حال شدن، که شناسنامه و عامل شناخته شدن است می داند.
کوپن لینچ	هویت را یکی از هفت ویژگی برای سنجش شکل خوب شهر و از اجزای شکل و ریخت شناسانه معنی می داند. او هویت را به معنای بسیار ساده یعنی مکان تعریف کرده و آن را حدی که شخص می تواند یک مکان را به عنوان مکانی متمایز از سایر مکان ها مورد شناسایی قرار دهد می نامد.
راپاپورت	در زمینه هویت راه حل هوشمندانه ای ارائه می دهد و هویت عمومی و خصوصی را تبیین می کند. از نظر او هویت قابل تمیز و تشخیص عنصری از عنصر دیگر است.
گوردون کالن	کالن هویت را توجه به شخصیت فردی هر محیط و پرهیز از یکنواختی و مشابهت در محیط های شهری از طریق به جلوه در آوردن ویژگی های خاص هر محیط تعریف می کند.
والتر بور	او معتقد است که هویت همان تفاوت های کوچک و بزرگی است که باعث بازساخت یک مکان و خوانایی محیط می شود و حس دلبستگی محیط را بوجود می آورد.
گیدنز	او در کتاب جامعه شناسی خود نوشته است: « هویت همان چیزی است که فرد، به آن آگاهی دارد. به عبارت دیگر، هویت شخص چیزی نیست که در ادامه کنش های اجتماعی به او تفویض شده باشد، بلکه چیزی است که فرد باید آن را به طور مداوم و روزمره ایجاد کند و در فعالیت های بازتابی خویش مورد حفاظت و پشتیبانی قرار دهد.»
چارلز جنکرز	او معتقد است: « هویت طبقه بندی اشیاء و افراد و مرتبط ساختن خود با چیزی یا کسی دیگر است.»

(نگارنده)

در کل وقتی سخن از هویت شهر می رود، بدوا تمایز شهر از غیرشهر مطرح می گردد. همه شهرها در واقع آبادی هستند. آبادی بودن شهر وجه مشترک همه آبادی ها اعم از شهر و روستاست. ولی صفت شهر بودن این شهر است که با آن متمایز می شود. شهرها نیز با هم وجوه مشترک و متمایز دارند. این وجوه مشترک باعث تمیز داده شدن شهر می شود. به عنوان مثال تهران و اصفهان هر دو شهر هستند. اما، تهران اسمی است که با اصفهان فرق می کند. هویت این شهر زمانی در اذهان متبلور می شود که تصور تهران در پی چشم های ذهنی ادراک محیط از کانال عبور کند که با کانال تصور اصفهان پرت می کند. (بهزادفر، ۱۳۸۶، ص ۱۵) هویت؛ شناخت کیفیت و کمیت اطلاع از فضای شهر و نماها و نشانه های شهری و ارزش های تاریخی و فرهنگی را نشان می دهد. عناصر هویتی هر کدام در شب و روز مفهوم خاصی را به ما ارائه می دهد. عناصر باید در شب و روز آن چنان خوانایی و وضوح داشته باشد که هویت بخشی به شهر را در هر دو زمان حفظ می کند. (موثقی، ۱۳۸۵)

۳-۱- ویژگی‌های مختلف هویت شهری

هویت یک شهر را می‌توان از جنبه‌های مختلف: (کالبدی و طبیعی- انسانی و اجتماعی- تاریخی و اقتصادی) بررسی نمود و در واقع شکل‌گیری هویت شهری تحت تاثیر فرهنگ، شکل طبیعی و کالبد مصنوع شهر قرار دارد. (نظریان، زال نژاد، ایرانی، ۱۳۹۲، ص ۲۵۹) شناخت هویت شهر بایستی بر پایه مولفه‌های تشکیل دهنده شخصیت آن فضا شناسایی شود؛ از جمله مولفه‌های تشکیل دهنده شخصیت یک شهر عبارتند از: مولفه‌های طبیعی، مصنوع و انسانی که این موارد هر کدام صفات و متغیرهای خاص خود را دارا می‌باشند.

از جمله متغیرهای این مولفه‌ها می‌توانیم به موارد زیر اشاره نماییم:

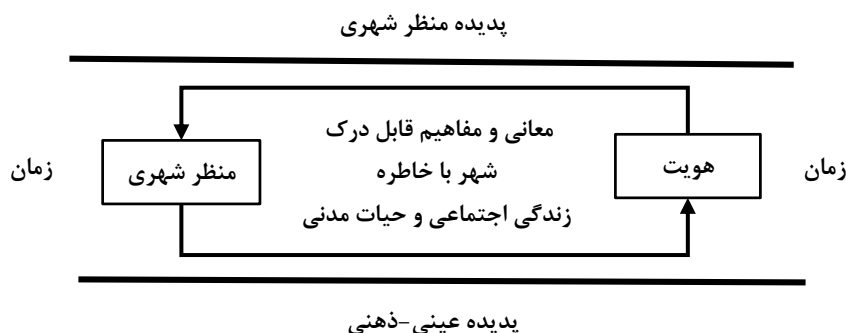
مولفه‌های طبیعی: کوه، رود، تپه، دشت و ...

مولفه‌های مصنوع: تک بناها، راه، محله، میدان، بلوک‌های شهری و ...

مولفه‌های انسانی: فرهنگ، زبان، مذهب، آداب و رسوم، سواد و ... (بهزادفر، ۱۳۸۶، صص ۵۶-۵۴)

۴- هویت و منظر شهری

منظر شهری بخشی از شکل شهر است که ناظر آن را دریافت می‌کند. به عبارتی شکل شهر در لایه‌ی منظرشهری به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می‌شود، یعنی منظر شهر عینیت قابل ادراک و فضای مورد ادراک ما را از واقعیت موجود شهر پیرامونمان دریافت می‌کند. (حبیب، ۱۳۸۹، ص ۵۳) اهمیت منظر شهری به واسطه نقش آن در زیباسازی، هویت بخشی و روان سازی روند زندگی مورد توجه است؛ محققان از ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و زیباشناختی به عنوان جنبه‌های اصلی و شایان توجه منظر یاد کرده‌اند. (منصوری، ۱۳۸۹، ص ۱۵۰) به کارگیری معانی و مفاهیم قابل درک در شهر، تداوم زندگی اجتماعی و شهر با خاطره از نشانه‌های حفظ هویت در منظر شهری است. (نمودار ۲)

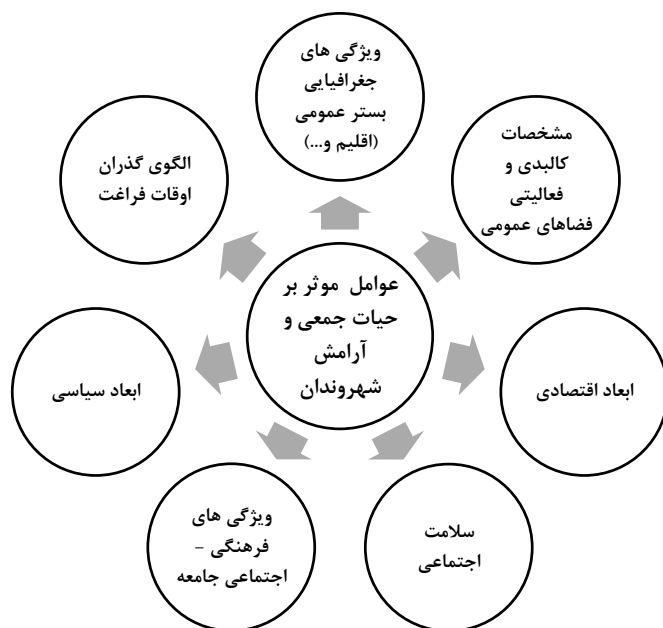
نمودار ۲- ارتباط هویت و منظرشهری (آتشین بار، ۱۳۸۸، ص ۵۴)

از آنجا که مفهوم هویت، اتصال تاریخی به گذشته را هم شامل می‌شود و ادراک انسان از شهر توسط کالبد و اساساً محیط مادی صورت می‌گیرد، بنابراین شکل شهر نیز می‌بایست گذشته را در برگیرد. چنانچه در محیط و کالبد شهر هیچ نماد و نشانه‌ای از گذشته وجود نداشته باشد، هویت شهر هم کمرنگ می‌شود. با این نگاه، هویت منظرشهری جدای پذیرش جامعه تحقق پذیر نیست و آنچه در زمینه پذیرش عمومی جامعه موثر واقع می‌شود، کالبدی است که در اولین نگاه ادراک می‌شود. از اینرو با توجه به نقش اراده‌ی ساکنین در پدید آمدن منظر شهر و تاثیر این اراده در شکل شهر، هویت منظر شهر وابسته به کالبد است. (آتشین بار، ۱۳۸۸، ص ۵۵) بر اساس آنچه که به هویت در منظر شهری مفهوم می‌بخشد، می‌توان نسبت هویت و منظرشهری را در تعامل چهار عامل زیر خلاصه کرد:

- ویژگی‌های کالبدی شهر و قابلیت‌های آن
- معانی و مفاهیم قابل درک در شهر
- بستر پویایی زمان و زندگی امروز
- زندگی اجتماعی و حیات مدنی شهروندان

۴- هویت شهری و شهروندان

از نظر روانشناسان اولین برخورد انسان با محیط از طریق بصری است. ولی درک فضا و احساس هویت فضایی فقط یک موضوع بصری نیست. ادراک، شناخت و ارزیابی مردم از مکان زندگی شان بر پایه ادراکی کلی و جامعی از محیط قرار دارد این امر توجیه می کند که چرا انتخاب تصاویر و معیارهای زیبایی و هویت تا این حد به یکدیگر نزدیک است. در حقیقت مردم خوبی ها و مطلوبیت ها را ارزیابی می کنند یا به عبارت دیگر، آنها ارزش های پنهان مستتر در محیط را می سنجند. انتخاب تصاویر برتر با ویژگی های مشترک و یا مشابه نشان می دهد که این ارزش ها، جمعی است. ادراک کل نگرانه مردم با ادراک جزگرایانه متخصص طراح شهری و معمار که برای سهولت کار به تفکیک ارزش ها می پردازد و به تعاملات آنها توجه ندارد، متفاوت است. این امر سبب می شود تا معیارهای مدنظر هر گروه (طراح و استفاده کننده) متفاوت باشد. ذکر این نکته نیز ضروری است که معیارهای مردم برای ارزیابی زیبایی و هویت طیف گسترده تری از معیارهای فرد متخصص را در بر می گیرد. به هر حال حتی اگر نتیجه ارزیابی یک منظر از طرف مردم و متخصص یکسان باشد، فرآیند ادراک، شناخت، ارزش گذاری و ارزیابی یکی نیست. می توان مجموع متغیرهایی که به زیبایی و یا هویت یک منظر اشاره دارد را به عنوان متغیرهای زیباشناسی موقعیت دانست که شامل هویت مکان و زیبایی، ناظر و منظر است. مهم ترین این معیارها، نمای ساختمان ها، آشنایی با مکان، اصالت و معنویت، و خاطرات خوش از مکان است. (امین زاده، ۱۳۸۲، ص ۱۲) مفهوم خاطره در فضاهای شهری با حس تعلق و هویت همراه و مترادف است. نیازهای شهروندان در محیط شهری براساس تعاملات جمعی تحقق می یابد. حیات جمعی فرصتی جهت رها شدن از تنش های زندگی روزمره، گذران اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گرهمایی افراد و گروه های مختلف و بستری برای حضور، آزادی بیان و ابزار آنها در فضا است. (نمودار ۳)

نمودار ۳- عوامل موثر بر حیات جمعی و آرامش شهروندان (نگارنده)

هویت شهری مفهومی است که در فرآیند ادراک سهل و دشوار است. در این باب می توان گفت که شهرها و اجزا و عناصر آنها ابزارهای فرهنگی موثری هستند که با نوعی سازگاری اجتماعی بی صدا، رفتار خود و جامعه را تشکیل می دهند، در این حالت فضایی خلق می شود که افراد جامعه بتوانند به نحو مطلوب هنجار و رفتارهای خود را در آن سامان دهند. حال چه بهتر که این ابزارها براساس عوامل بصری و زیباشناختی محیط شکل گیرند، زیرا به گفته گوردن کالن، همان طور که هنری به نام معماری وجود دارد، چیزی هم به نام هنر ارتباط معنی وجود دارد که موضوع آن ترکیبی است از کلیه عناصر سازنده محیط مانند، بناها، درختان، طبیعت، تبلیغات و تابلوها، ترافیک و جز اینها در شهر شخصیت شهرها با مولفه های متفاوتی تعریف و

توصیف می‌گردد. بر مبنای تفاوت شکل، محتوا و عملکرد مولفه‌ها می‌توان شهرها را در گروه‌های مختلفی جای داد. این مولفه‌ها که به نوعی ساختار شهر را تشکیل می‌دهند، از شهری به شهر دیگر متفاوت‌اند. اگر این واقعیت پذیرفته شود که انسان از پدیده‌های ساخته‌شده خود (محیط بیرونی) متأثر می‌گردد، شهرها با تنوع هویتی شان تأثیرات گوناگونی را بر حیات شهروندان بر جای می‌گذارند. (نظریان، زال نژاد، ایرانی، ۱۳۹۲، ص ۲۶۹)

۵- نتیجه‌گیری

با توجه به مطالبی که گفته شد مشخص می‌شود که شهرها در طول تاریخ روندی را طی کرده‌اند که به تمامی ابعاد یک شهر معنا بخشیده است. وجود این معنا موجب ایجاد روح زندگی و کیفیتی در منظرشهری شده؛ که از آن به عنوان هویت یاد می‌شود. معنا و مفاهیم برگرفته از تجربه‌های انسان در کالبد شهر، یادآور وقایع و حوادثی است که خاطره جمعی شهروندان را می‌سازد و خاطره شهر بخش مهمی از هویت شهر را تشکیل می‌دهد. بر این اساس حیات شهروندان در فضای شهر وابسته به عواملی است که اشتراکات فراوانی با مولفه‌های هویت شهری و منظر شهری دارند. عواملی همچون ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، مشخصات کالبدی و فضاهای عمومی و... که نقش این عوامل در ایجاد هویت شهری و آرامش شهروندان و حیات شهری و نحوه تأثیر هر یک بر منظر شهری انکارناپذیر است. نتایج حاصل از بررسی هویت نشان می‌دهد، هویت بخشی به شهرها به سازمان بخشی کالبدی و عناصر موجود در فضای شهری وابسته است؛ عواملی همچون خوانایی، نفوذپذیری، سرزندگی، پیوستگی بصری و... وابسته به شناسایی عوامل هویت بخش به فضا هستند. هویت کالبدی می‌تواند انعکاسی از هویت‌های غالب منطقه و ویژگی‌های بومی و اقلیمی، تکنیک‌های خاص منطقه در ساخت و تحت تأثیر فرهنگ، زبان، ویژگی‌های اجتماعی، ابعاد سیاسی و اقتصادی و ... در هویت بخشی و احساس حس تعلق به شهر، منطقه و ناحیه نقش عمده‌ای داشته باشند.

مراجع

۱. آتشین بار، محمد، (۱۳۸۸) «تداوم هویت در منظر شهری»، فصلنامه باغ نظر، شماره ۱۲، سال ششم.
۲. امین زاده، بهناز، (۱۳۸۲) «طراحی و الگوهای رفتاری: پیشنهادی برای بهسازی پارک‌های شهر»، فصلنامه محیط‌شناسی، شماره ۲۹.
۳. بشیریه، حسین، (۱۳۸۳) «انقلاب و بسیج سیاسی»، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. بهزادفر، مصطفی، (۱۳۸۶) «هویت شهر؛ نگاهی به هویت شهر تهران»، تهران، نشر شهر.
۵. پیران، پرویز، (۱۳۸۴) «هویت شهرها، غوغای بسیار برای مفهومی پیچیده»، مجله آبادی، شماره ۴۸، سال پانزدهم.
۶. حافظ نیا، محمدرضا، احمدی پور، زهرا، قادری حاجت، مصطفی، (۱۳۹۱) «سیاست و فضا»، مشهد، انتشارات پاپلی.
۷. حبیب، فرح، (۱۳۸۹) «سیر تحولی زیباسازی منظرشهر»، ماهنامه دانش نما، شماره ۱۷۹، دوره سوم، سال نوزدهم.
۸. دانشپور، سید عبدالهادی، (۱۳۸۳) «درآمدی بر مفهوم و کارکرد هویت محیط انسان ساخت»، باغ نظر، شماره ۱، سال اول.
۹. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۳۴) «لغت نامه دهخدا»، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. شکویی، حسین، (۱۳۸۵) «دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری»، چاپ نهم، تهران، انتشارات سمت.
۱۱. عباس زادگان، مصطفی، رضوی، حامد، (۱۳۸۵) «برنامه ریزی طراحی محور»، تهران، هنرهای زیبا دانشگاه تهران.
۱۲. عمید، حسن، (۱۳۶۳) «فرهنگ عمید»، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۱۳. فراستخواه، مقصود، (۱۳۸۵) «تاملی در پارادوکس‌های هویت و اقتباس»، نشریه ایران فردا، شماره ۵، سال اول.
۱۴. معین، محمد، (۱۳۷۱) «فرهنگ لغت فارسی»، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۱۵. منصوری، سیدامیر، (۱۳۸۹) «روح جمعی- میراث فرهنگی و شهر»، ماهنامه دانش نما، شماره ۱۷۹ و ۱۸۰، دوره سوم، سال نوزدهم.

۱۶. موثقی، رامین، آیرملو، سحر، (۱۳۸۵) «عناصر هویت فرهنگی در شهر»، اولین همایش بین المللی شهر برتر، طرح برتر سازمان عمران و شهرداری همدان.
۱۷. نظریان، اصغر، زال نژاد، کاوه، ایرانی، شهرزاد، (۱۳۹۲) «مبلمان شهری مسائل و چالش ها»، چاپ اول، تهران، موسسه انتشاراتی پژوهشگران نشر دانشگاهی.
۱۸. نقی زاده، محمد، (۱۳۸۶)، «ادراک زیبایی و هویت شهر (در پرتو اسلام)»، اصفهان، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
۱۹. نوفل، سید علیرضا، و همکاران، (۱۳۸۸)، «بررسی و ارزیابی شاخص های موثر در هویت (نمونه موردی محله جلفا در شهر اصفهان)»، فصلنامه آرمانشهر، شماره ۳.

Feasibility study of urban identity, interaction and lifes of citizens

Sara nazari ghanbari *, Sara alipour

1 Graduate student Architectural engineering Islamic Azad University of Kermanshah,
saranazarigh7@gmail.com

2. PhD in Architecture, Alipour.sara@yahoo.com

Abstract

In the past, cities have had character and unique identity; whatever that infer is the city now the disintegration of structures in the city's identity; now the considered question how to residents of a city whose identity is defined. The answer to the question of urban identity has what factors? What is the connection between Identity and urban landscape? What is the impact of urban identity and citizenship through life? It seems necessary. The fact cities is shaped by the general society of people and its residents result animus. Process of Formation in according with the general thinking, Cultures and beliefs that are valuable for its residents. This thinking is the result of social interaction and civil life in the city and called the city's identity. Identity can be one of the most emotional attachment points between the city and the citizens considered. Safety of citizens in the context of the city and the urban environment is research. This article, based on documents and library studies and descriptive study tries to answer the above questions.

Key words: Identity, Urban identity, Social interactions, urban environment

ارزیابی شاخص های حکمروایی خوب شهری (مورد مطالعه: محله نیاوران تهران)

حسین حاتمی نژاد^۱، حسین فرهادی خواه^{۲*}، سیده شهلا حسینی اصل^۳، محمدرضا نکویی بخش^۴

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه تهران hataminejad@ut.ac.ir

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران farhadikhah@yahoo.com

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری مدرس دانشگاه علمی کاربردی کازرون

۳- کارشناس ارشد مهندسی معماری Mohamadrezane kouei1357@yahoo.com

چکیده

یکی از مهمترین دلایل مشکلات کنونی در شهرهای ایران بخصوص در کلانشهرها، ضعف و ناتوانی در مدیریت صحیح این شهرها می باشد کماینکه اکثر این مدیریت ها به شیوه سنتی و بدون مشارکت شهروندان انجام می- شود. در این میان رویکرد حکمروایی خوب شهری یکی از روش های مناسب مدیریت شهری که مورد حمایت مجامع علمی و بین المللی است، می باشد که طی دهه های اخیر به عنوان یک روش کارآمد در عرصه مدیریت شهری مطرح شده است. این دیدگاه برخلاف دیدگاه سنتی و حاکم بر اکثر نظام های مدیریت شهری ایران و جهان سوم، سعی در سهیم کردن مردم در تصمیم گیری برای شهرهای خود دارد. در همین راستا این تحقیق به بررسی شاخص های حکمروایی خوب شهری در محله نیاوران تهران پرداخته است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی تحلیل می باشد. روش جمع آوری داده ها نیز اسنادی - میدانی می باشد. جامعه آماری پژوهش ساکنان محله نیاوران بوده اند و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۰ نفر به دست آمده است. جهت تحلیل داده نیز از نرم افزار SPSS 21 استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از وضعیت مناسب شاخص های مورد بررسی جهت حکمروایی مطلوب در سطح محله دارند.

کلمات کلیدی: مدیریت شهری، حکمروایی شهری، محله نیاوران

۱- مقدمه

یکی از پدیده های نوین قرن بیستم و در دهه های اخیر روند گسترش شهرنشینی و توسعه فیزیکی مناطق شهری می باشد. این روند در کشورهای در حال توسعه همواره با مشکلات فراوانی روبرو بوده که پیامدهای منفی بسیاری به همراه داشته است. تهدید جدی کیفیت محیط زیست، تشکیل مناطق حاشیه نشین، کمبود زیرساخت ها و خدمات شهری و مسائل متعدد دیگر در کشورهای در حال توسعه به دلیل نرخ بالای رشد جمعیت شهری بروز پیدا کرده است (رضایی و شمشیری، ۱۳۹۱: ۲). امروزه مدیریت شهری در جهان تحول اساسی یافته است و شهرها برای آن برنامه ریزی می شوند تا بتوانند رفاه و آسایش ساکنان خود را تأمین کنند. در این میان جایگاه مدیریت شهری در روند توسعه شهر و بهبود سکونتگاههای شهری نقش بسیار مهم و تعیین کننده دارد. چرا که نحوه مدیریت بر جریان مطلوب زندگی شهری، می تواند در بهبود سکونت گاههای انسانی و پایداری توسعه شهری مهم ترین نقش را ایفا کند (خالدی، ۱۳۹۳).

در دهه های اخیر، بسیاری از سازمانها و نهادهای مدیریت و برنامه ریزی بر ترویج نوعی نگرش مشارکتی برای تشویق مدیریت و برنامه ریزی از ((پایین به بالا)) و تأکید بر اجتماعات محله ای به منظور توانمندسازی آنها و نظارت بر اقدامات توسعه ای تأکید داشته اند؛ از همین رو برنامه ریزی برای مشارکت دادن، حضور آگاهانه، معنادار شهروندان در عرصه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و رفاهی و محلی، یکی از مهمترین دغدغه ها و ضرورت های مدیران شهری است. در این راستا، پژوهشها و مطالعات زیادی در یکی دو دهه اخیر صورت گرفته که همه به نوعی سیاستگذاری، برنامه ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد، یعنی ((محله)) و ایجاد ساز و کاری به منظور شکل گیری مدیریت در سطح محلات را

پیش بینی کرده اند (مؤذن، ۱۳۹۱). در همین راستا این پژوهش ضمن ارائه مبانی و مفاهیم مرتبط با حکمروایی خوب شهری، به دنبال بررسی شاخص های حکمروایی خوب شهری در محله نیاوران نیز می باشد. برای دستیابی به هدف پژوهش فرضیه های زیر تدوین شده اند:

به نظر می رسد شاخص های حکمروایی خوب شهری در وضعیت مناسبی می باشند.
به نظر می رسد شاخص مشارکت بهترین وضعیت را در بین شاخص های حکمروایی داشته باشد.

۲- مبانی نظری

۲-۱- پیشینه تحقیق

کاربرد مفهوم حکمروایی خوب شهری از اواخر دهه ۱۹۸۰ در آفریقا آغاز شد (کاظمیان، ۱۳۸۶: ۶). این مفهوم در فرآیند تحول موضوعی خود شاهد نظریه های بسیاری در رابطه با لزوم بازنگری در شیوه های مدیریتی در سطح جهان بوده است. از جمله آنها میتوان بر «پر مسئولیت بودن دولت» (آنتونی گیدنز) «بحران مشروعیت دولت» (یورگن هابرماس) و «دولت حداقل» (رابرت نازیک) و نظریه های «رژیم شهری» (الکین، استون) اشاره نمود؛ اگرچه این نظریه ها و دیدگاه های هر یک از منظرهای خاص به این مفهوم نگریسته اند اما جملگی تاکید بر کاهش نقش دولت و افزایش نقش نهادهای غیر دولتی در اداره زندگی اجتماعی و مدیریت سرزمینی و شهری استوارند (برک پور، ۱۳۸۵: ۵۶).

موریتا و زلکه (۲۰۰۷). در مقاله ای به ارتباط نقش قانون، حکمروایی خوب و توسعه پرداخته اند. نویسنده مقاله معتقد است که حکمروایی خوب نقش بسیار مهمی در توسعه پایدار دارد به گونه ای که مدیریت موثر انسان، طبیعت و منابع مالی جهت عدالت و توسعه پایدار توسط آن انجام میشود نتایج به دست آمده در این مقاله عبارتند از ۱. حکمروایی خوب و نقش قانون یک امر تدریجی بوده و یک شبه انجام نمیشود ۲. حکمروایی خوب، ترویج دهنده پاسخگویی، شفافیت، کارایی و نقش قانون در نهادهای عمومی در همه سطح است.

استوارت (۲۰۰۶). مقاله ای با عنوان؛ طراحی شاخص های حکمروایی مطلوب شهری: اهمیت مشارکت شهروندان و ارزیابی این امر در منطقه بزرگ ونکور پرداخته اند. این مقاله به ارزیابی حکمروایی مطلوب شهری و شاخص های مربوط به آن می پردازد. نویسنده پنج مؤلفه مهم حکمروایی مطلوب شهری را کارایی و اثربخشی، مساوات و برابری، مشارکت، پاسخگویی و امنیت معرفی کرده و برای هر مؤلفه چند شاخص معرفی می کند.

ماریسینگ اریک وان و دیگران (۲۰۰۵). مقاله با عنوان، حکمرانی شهری و همبستگی اجتماعی: تأثیرات سیاست های بازساخت شهری در دو شهر هلند با بیان اینکه یکی از گرفتاری ها و مشکلات امروزه در شهرهای اروپای غربی کاهش همبستگی های اجتماعی می باشد این سؤال را طرح میکند که مدیریت شهری چگونه می تواند این همبستگی اجتماعی را افزایش دهد؛ سپس با ذکر سه نوع همبستگی افقی، عمودی و سازمانی؛ به ارائه هدف مقاله که عبارت از تحقق جنبه های گوناگون مدیریت شهری است و چگونه این مدیریت این همبستگی ها را تحت تأثیر قرار می دهد می پردازد.

موحد و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی حکمروایی شهری در سطح درمنطقه ۱۹ تهران پرداخته اند و در نهایت به این نتیجه رسیده اند که میزان حکمروایی شهری در مجموع در سطح منطقه ضعیف می باشد.

محمدحسین سربای و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان " ارزیابی و تحلیل مدیریت شهری با تأکید بر شاخص های حکمروایی مطلوب شهری (مطالعه موردی شهر خرم آباد) نیز به این نتیجه رسیده است که شاخص های مورد بررسی در سطح پایینی در سطح شهر خرم آباد قرار دارند.

کمان رودی و جنگجو (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان بسترهای مدیریتی لازم برای تحقق حکمروایی خوب شهری در تهران با استفاده از روش تحلیلی توصیفی و با استفاده از منابع اسنادی کتابخانه های در سطح مناطق ۲۲ گانه تهران ضمن معرفی اصول و شاخص های مدیریتی تحقق حکمروایی خوب شهری در سه بخش (حسابرسی) (برابری) و (کارایی) در شهر تهران به بررسی و آسیب شناسی اقدامات شهرداری پرداخته اند و به این نتیجه رسیده اند که در سه دهه اخیر، گام های متعددی برای فراهم کردن زمینه های اولیه حکمروایی خوب شهری در شهرداری تهران برداشته شد، اما این اقدامات از برنامه ریزی منسجم و همگرایی پایدار مدیریت شهری و دولت برخوردار نبوده است و این اقدامات به استقرار و تثبیت بسترهای مدیریتی لازم تحقق حکمروایی خوب منتهی نشده است.

۲-۲. مدیریت شهری

یکی از شاخه‌های جدید علم مدیریت، مدیریت شهری می باشد؛ اولین بحث‌ها درباره مفهوم و ضرورت مدیریت شهری به اواسط دهه ۱۹۶۰ میلادی و محقق آفریقایی، موبوگونجه، بر می‌گردد که با قیاس شهر به یک سازمان اقتصادی، ضرورت وارد کردن مدیریت شهری در اداره شهرها را تبیین میکند (برک پور، ۱۳۹۰: ۱۰۱). در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ اصطلاح مدیریت شهری جایگزین اصطلاح متداول و پیشین حکومت محلی گردید. به عنوان یک مفهوم، این اصطلاح ریشه در اصلاح حکومت محلی و مفاهیم جغرافیایی مدیریت گرایی شهری در دهه ۱۹۶۰ دارد. به دلیل ماهیت مبهم مدیریت شهری، از این اصطلاح تعدادی از رشته‌ها (معماری، جامعه شناسی، جامعه شناسی شهری، شهرسازی، علوم سیاسی و غیره) تعاریف و مفاهیم گوناگونی را ارائه داده‌اند. همان طور که ریچارد اشترون (۱۹۹۳) اشاره میکند ابهام درباره این مفهوم باوجود کارهای تحلیلی و تطبیقی در ارتباط با این زیر رشته همچنان وجود دارد. به همین خاطر دستیابی به تعریف و مفهوم مشخص مستلزم درنظر گرفتن بسیاری از این تعاریف از سوی متخصصین و سازمان‌های مرتبط می‌باشد (مؤذن، ۱۳۹۱).

در میان رویکردهای گوناگون مطرح شده در عرصه ی مدیریت شهری، حکمروایی خوب شهری از مطرح ترین رویکردهاست. این الگو در زمان حاضر در مجامع بین المللی و محافل کارشناسی تنها راه خروج از بن بست فقر و توسعه نیافتگی شهرها تلقی می شود و مدیریت شهری چاره ای جز اجرای آن ندارد. مدیریت شهری در کلانشهر تهران نیز چون سایر شهرهای بزرگ و میانه ایران بجز تفاوت در جزئیات از همان الگوها و ساختار مدیریتی حاکم بر کشور پیروی می کند. از این رو اصلاح و بازنگری ساختار نظام مدیریتی در کشور و تطابق آن با تحولات نوین در عرصه مدیریت شهری به طور جدی ضروری می باشد و میبایست ما بین رویکرد های نوین و شرایط و ویژگی های ضروری اجتماعی، اقتصادی حاکم بر مدیریت شهری ایران از رهیافت های موثر در اصلاح و ارتقای مدیریت شهرها بهره برد؛ بنابراین در حال حاضر رویکردی که به عنوان اثربخشتترین، کم هزینه ترین و پایدارترین شیوه اعمال مدیریت شهری معرفی میشود ((حکمروایی خوب شهری «میباشد نیمنگاهی به وضعیت مدیریت شهری در ایران نشان میدهد به دلایلی چون تمرکزگرایی، برون زا بودن برنامه ها و طرح های شهری، اقتصاد رانته و مبتنی بر نفت، مدیریت شهری تحت تأثیر دولت است و مدام از مدیریت سیستمی و یکپارچه فاصله گرفته و در گرداب مدیریت بخشی و سلولی گرفتار آمده و همچنین از روند شهرنشینی و مسائل برآمده از شهرنشینی، عقبمانده و در دیدگاهها و نگرش های از بالا به پایین گرفتار گردیده است (بوچانی، ۱۳۸۶: ۱۲).

مدیریت جدید شهری با محور قرار دادن محلات شهری قصد دارد با درک نیازهای شهروندان محلی با آگاه ساختن سطوح بالاتر از خواستههای آنان و به عبارتی دیگر همسو کردن آنها، هم مدیران شهر را در تأمین نیازهای ساکنان شهر یاری دهد و هم شهروندان به نحوی موثر در سرنوشت خود دخالت کنند و زمینه مساعدی برای رضایت بیشتر آنان فراهم آید. مدیریت شهری برای توسعه محلات و ارتقاء سطح حکمروایی خوب بایستی برخوردار از ملاک های چون شفافیت، پاسخگویی، مشارکت طلبی، قانون مداری، مسئولیتپذیری و از طرف دیگر کارآمدی، اجماع گرایی و عدالت محوری باشد تا بتواند از تمام شرایط فزاینده شهرنشینی در راستای توسعه محلهای و حکمروایی خوب بهره گیرد. (موحدو همکاران، ۱۳۹۴).

در سالیان اخیر، حکمروایی خوب، اهمیت خاصی در حوزه مدیریت دولتی مخصوصاً کشورهای جهان سوم پیدا کرده است و این بهواسطه نقش مهمی است که حکمرانی در تعیین سلامت اجتماع و شهر ایفا میکند. تا قبل از دهه های ۱۹۸۰ مدیریت دولتی سنتی پارادایم در حوزه مدیریت بود اما با ظاهر شدن ابعاد منفی و نقاط ضعف آن، کارشناسان به فکر انتخاب یک پارادایم جدید در جهت مدیریت مناسب شهری بودند و بنابراین پارادایم دیگری به نام حکمروایی خوب شهری مطرح گردید (اطهاری، ۱۳۸۶: ۱۱). بنابراین با توجه به نتایج مثبتی که از این شیوه مدیریت در کشورهای توسعه یافته، نمایان شد، باید بازنگری کلی در شیوه حکومتی و مدیریتی کشورهای در حال توسعه صورت گیرد. زیرا پس از مشاهده مشکلات عدیده ناشی از شیوه های مدیریتی متمرکز، می توان به این نتیجه رسید که برای دستیابی به توسعه منطقیهای باید خود مردم را درگیر مسئله کرد و این امر نیازمند جامعه مدنی است. اصلی ترین ویژگی این جوامع، وجود نهادهای حایل میان مردم و حکومت است (اسماعیل زاده، ۱۳۸۵: ۲۳).

۲-۳. حکمروایی خوب شهری

بحث‌های کلیدی در بارهٔ «(بهترین)» راه‌های ادارهٔ شهر، طیف وسیعی از موضوعات مختلفی چون مدل حکومت، قدرت شهردار، نحوهٔ انتخاب شهردار توسط شورا از میان اعضای آن یا خارج از انتخاب شهردار توسط شورا و شهردار (روش‌های مختلف مستقیم، با یکپارچه شهروندان، با رای مجزای مختلف شهر و یا بصورت مرکب)، رأی مخفی غیر حزبی، تعادل رابطهٔ شورا و شهردار، مسئولیت‌پذیری مدیر شهر و بیطرفی سیاسی را در برمیگیرد (Hall, 2005: 11). واژه‌های حکمرانی و حکومت، دارای مفاهیم تخصصی بوده که بعضاً فارغ از مفهوم، معمولاً جایگزین یکدیگر بکار می‌روند. اما قدمت حکمرانی به تاریخ تمدن بشری بر می‌گردد. واژهٔ حکمرانی از لغت یونانی کیرنن و یبرنتس گرفته شده و معنی آن هدایت کردن، راهنمایی کردن و یا چیزها را در کنار هم نگهداشتن، است (سرای و همکاران، ۱۳۹۳). پیرامون حکمروایی شهری به ویژه با محوریت بانک جهانی که ابداع کنندهٔ واژه حکمروایی و توسعه‌دهندهٔ این مفهوم می‌باشد، منتشر شده است. بانک جهانی، حاکمیت را به عنوان «روشی که بر اساس آن بر مدیریت اقتصادی یک کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعهٔ اعمال قدرت می‌شود» تعریف نموده است. در یک تعریف جامع‌تر ارائه شده در سال ۱۹۹۵ چنین آمده است «حکمرانی مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی است که امور مشترک مردم را اداره میکند و فرآیندی پیوسته است که از طریق آن منافع متضاد یا متنوع را همساز نموده و اقدام همکاری‌جویانه اتخاذ می‌گردد. حکمرانی شامل نهادهای رسمی و نظامهایی است که برای تضمین رعایت قانون، قدرت پیدا کرده‌اند که به نفع آنها است». بر اساس تعاریف بالا میتوان گفت که «حاکمیت شایسته» روشی برای تنظیم روابط اجتماعی در بین حوزه‌های خصوصی و سیاسی است که دستیابی به توسعه پایدار را ممکن می‌سازد (تقوایی و تاج‌دار، ۱۳۸۸).

حکمروایی خوب شهری مفهومی است که هم با مسولیت حکومت و هم با تعهد شهروندان در ارتباط است. حکمروایی خوب شهری از دهه ۱۹۹۰ به عنوان رویکردی جدید و مناسب در مدیریت شهرها، مطرح و جایگزین مدیریت و حاکمیت شهری شد. حکمروایی خوب بر مفاهیمی مانند مشارکت، پاسخگویی، مسولیت‌پذیری، قانونمندی، شفافیت، پذیرا و پاسخده بودن، اجماع‌گرایی و عدالت استوار است که این مفاهیم شالوده حکمروائی خوب را تشکیل می‌دهند و به عنوان شاخص‌های حکمروائی خوب شناخته میشوند (رضوی و دیگران، ۱۳۹۲).

حکمروایی شهری مجموعه‌ای از افراد، نهادها، بخش عمومی و خصوصی است که امور شهر را برنامه‌ریزی کرده و اداره می‌نماید. در واقع فرآیندی مستمر از تطبیق و هم‌سو سازی منافع متضاد و متفاوت افراد و گروه‌هاست. این فرایند شامل نهادهای رسمی و غیر رسمی و نیز سرمایه اجتماعی شهروندان است. حکمروایی شهری پیوندی ناگسستنی با رفاه شهروندان دارد. حکمروایی خوب شهری باید شهروندان را در دسترسی به مزایای شهروندی یاری رساند (کمیته اسکان سازمان ملل متحد). سیستم مدیریتی که مبتنی بر مشارکت گسترده نهادهای غیر دولتی و بخش خصوصی است به عنوان حکمروایی خوب شهری شناخته میشود. حکمروایی شهری در پی آن است تا نقش دولت را در حد هماهنگ کننده و پاسدار قوانین محدود کند و از دخالت مستقیم آن در تصمیم‌گیری‌ها، اداره و اجرایی امور مربوط به زندگی روزمره مردم بکاهد. از این توجه و تعمق در این الگو کمک زیادی به یافتن ترکیبی جدید از همکاری سه بخش دولت (تسهیل‌کننده فعالیت عمومی)، جامعه مدنی (مدافع حقوق شهروندی در تقویت مشارکت مردمی) و بخش خصوصی (عامل تولید در تقویت سرمایه‌گذاریها و رشد تولید ناخالص ملی) در ارائه خدمات عمومی بهتر خواهد نمود (رفعیان و حسین‌پور، ۱۳۹۰).

۲-۴- زمینه‌های پیدایش حکمروایی

در طول سال‌های اخیر عواملی چند در عرصه بین‌المللی باعث پیدایش و گرایش دولت‌های مختلف به حکمروایی شده است؛ این عوامل عبارتند از:

الف) پایان جنگ سرد باعث به وجود آمدن تغییر نگرش کشورهای توسعه یافته و سازمانه‌های کمک‌کننده بین‌المللی نسبت به کشورهای در حال توسعه شد که تا آن زمان تحت تأثیر موقعیت دو قطبی جهان قرار داشتند. بانک جهانی نیز در سال ۱۹۹۶ سیاست‌های خود را نسبت به بسیاری از کشورهای وام‌گیرنده به دلیل فساد تغییر اساسی داد. حکمروایی مطلوب به عنوان یکی از اهداف توسعه هزاره و عاملی برای کاهش فقر و بهبود کیفیت زندگی تعیین و مشخص شد.

ب) رشد چشمگیری در سرمایه‌گذاری بین‌المللی در کشورهای در حال توسعه در ۱۵ سال اخیر صورت گرفته است. فرض بر این بود که کیفیت حکمروایی در این کشورها نسبت به افزایش دارایی‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها در معرض خطر است. رقابت میان این کشورها برای جذب هرچه بیشتر سرمایه‌گذاری خارجی تغییر سیاست به منظور اصلاح و بهبود حکمروایی گردید. ج) شکست نسبی یا ناکافی بودن اصلاحات سیاسی به صورت گسترده‌ای در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۸۰ منجر به فهم و آگاهی بیشتر از این امر گردید که حکمروایی مطلوب برای موفقیت اصلاحات بازار نیاز می‌باشد. د) اقتصاد نهادهای جدیدی که توسط Douglas North هدایت و رهبری می‌شد نشان دهنده اهمیت سیستم کشوری حکمروایی - نهادهای رسمی و غیررسمی این اقتصاد جدید (نهادهای غیررسمی شامل فرهنگ و ارزش‌های نانوشته) و ارتباط آنها با رفتار اقتصادی و کارآفرینان سیاسی - برای موفقیت کشور در زمینه رشد اقتصادی بلند مدت، ارتقای رفاه و شاخص‌های توسعه انسانی بود. (Department of Administrative Reforms and Public Grievances, 2009; 14).

۲-۵- مفهوم و معیارهای جهانی حکمروایی خوب شهری

با توجه به اینکه حکمرانی خوب شهری توانسته است جایگاه خود را در میان روشهای مدیریتی شهر تثبیت کند، صاحب‌نظرانی چون دکتر برک پور و همچنین دکتر رفیعیان با توجه به مطالعاتی که برنامه توسعه سازمان ملل متحد و همچنین بانک جهانی در زمینه حکمرانی خوب شهری صورت گرفته است، سعی در تعریفی بومی از این شاخصها نموده‌اند. این تعاریف بومی امکان این را میدهد که معرفه سازی از مؤلفه‌های اصلی حکمرانی خوب شهری ساده تر صورت پذیرد (برک-پور و اسدی، ۱۳۹۰: ۱۹۳؛ رفیعیان، ۱۳۹۰: ۹۵؛ برک پور، ۱۳۸۵: ۵۰ و خالدی، ۱۳۹۳).

۱- مشارکت شهروندان

مشارکت یکی از ستون‌های اساسی دموکراسی بوده است و نسل‌های دموکراسی آنتی از آن روی همچنان در اذهان باقیمانده است، که یادآور مشارکت آزاد و برابر مردم در میدان عمومی آتن مشهور به آگورا بوده است (انصاری، ۱۳۸۴: ۷۲) در واقع منظور از مشارکت، قدرت تأثیر گذاردن بر تصمیم گیری‌ها و سهم شدن شهروندان در قدرت بوده است. مشارکت فقط به حمایت مردم از تصمیم گیران و تأیید سیاستهای آنان محدود نمیشود، بلکه فرآیندی است که در آن شهروندان و مسئولان در تصمیم گیری‌های شهری سهم می‌شوند (برک پور، ۱۳۸۶: ۵۰۱) در حکمروایی خوب، لازم است که مشارکت به صورت آگاهانه و سازماندهی شده انجام پذیرد؛ این امر به معنی آزادی تشکیل انجمن‌ها و آزادی بیان از یکطرف و وجود جامعه مدنی سازماندهی شده از طرف دیگر می‌باشد (فرجی راد و کاظمیان، ۱۳۹۱: ۱۴۶). مشارکت اجتماعی، سنگ بنای حاکمیت خوب است. مشارکت می‌تواند مستقیم یا از طریق نهادها و نمایندگان میانجی قانونی باشد، اما آنچه مشارکت را اثربخش و کارآمد می‌سازد، جنبه‌ی آگاهانه و سازمان‌یافتگی آن است. این بدان معناست که برای تضمین تداوم و اثربخشی و کارآمدی مشارکت باید نهادها، سازمانها و انجمنها و به طور کلی جامعه مدنی قادر باشد آزادانه به بیان دیدگاه‌های خود بپردازد، برای آن دیدگاهها تبلیغ کند و در راستای دستیابی به جامعه‌ی مطلوب‌تر با گروه‌های دیگر همکاری، مشارکت و رقابت کند. همچنین، باید زمینه‌ای فراهم شود تا مشارکت در فعالیتهای تصمیم‌گیران و نیز شریک بودن در منافع و مسئولیتهای ناشی از تصمیم‌گیری صورت پذیرد. مشارکت زنان و مردان نقطه اصلی حکمروایی خوب است. مشارکت می‌تواند مستقیم یا از طریق مؤسسات قانونی میانی یا نمایندگان صورت پذیرد. مشارکت نیازمند تشکل یافتن و سازماندهی است. این موضوع به مفهوم آزادی تشکیل مؤسسه و آزادی بیان از یکسو و جامعه مدنی سازمان یافته از سوی دیگر است. (فرزین پاک، ۱۳۸۳: ۷۰) مشارکت جامعه مدنی به قانون‌مند شدن ساختار سیاست‌گذاری محلی و در نتیجه کارآمدتر شدن سیاست‌های عمومی کمک می‌کند و به همین دلیل در بیشتر شهرها برای نفوذ و دخالت و مشارکت بیشتر جامعه حمایت‌های فراوانی صورت می‌گیرد. در این زمینه تکنولوژی‌های ارتباطی به ویژه اینترنت فرایند مشارکت و دخالت شهروندان را تسهیل نموده و همچنین در برخی شهرها از آن برای رأی‌گیری و نظرخواهی از شهروندان استفاده می‌شود (معصومی‌راد، ۱۳۹۱: ۵).

۲- اثر بخشی و کار آیی

حکمروایی خوب به این مفهوم که فرآیندها و مؤسسات موجود با استفاده بهینه از منابعی که در اختیاردارند، نتایجی را به بارآورند که نیازهای اجتماع را پاسخ گوید. کارایی در حکمروایی خوب به استفاده پایدار از منابع طبیعی و حفظ محیط

بهتری می‌یابد. فاکتورهایی که میتواند بر میزان اثربخشی حکومت تأثیرگذار باشند عبارتند از میزان استفاده از مهارت‌های فنی و کارایی مدیران رده‌های میانی و بالایی، میزان اثربخشی حکومت در جمع‌آوری درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای آن، تدوین به موقع بودجه‌های سالانه، میزان توانایی حکومت در کنترل روندها و فعالیتهای اقتصادی-اجتماعی، توانایی حکومت در ایجاد زیرساختهای محلی، توانایی حکومت در حل مشکلات اقتصادی داخلی، چگونگی سیستمهای نهادی حاکم، کیفیت خدمات مدنی و میزان توانایی دیوانسالاری در ادامه ارائه خدمات مدنی بدون تأثیر پذیرفتن از تغییرات سیاسی و جابهجاییهای صورت گرفته در ساخت قدرت سیاسی، توانایی حکومت در رویارویی با بلایای طبیعی کیفیت مدارس عمومی، کارایی نیروی پلیس و آیا تغییرات حکومت باعث تغییرات وسیع در سیاستها میشود و میزان اعتمادپذیری و تداوم سیاستها را تحت تأثیر قرار قرار می‌دهد یا خیر؟ (دربان آستانه، ۱۳۸۹: ۵۴). منابع موجود برای تأمین نیازهای شهروندان، ارائه خدمات شهری و رضایت مردم استوار باشد. در فرایند حکمروایی خوب باید به بهترین نحو از منابع بهره‌برداری شود و نیازهای جامعه برآورده شود. در این شرایط باید از منابع طبیعی و محیط زیست به گونه‌ای بهره‌برداری شود که نسل‌های آتی نیز امکان بهره‌مندی از این منابع را داشته باشند. حاکمیت خوب به این معناست که فرآیندها و نهادها نتایجی را به بار آورند که نیازهای جامعه را تأمین و در عین حال از منابع در اختیار خود به بهترین وجه استفاده کنند. تأمین نیازهای جامعه بحث اثربخشی را هدف قرار می‌دهد و بهترین استفاده از منابع، کارایی را مورد تأکید قرار می‌دهد. همچنین مفهوم کارآمدی در چارچوب حاکمیت خوب، استفاده پایدار از منابع طبیعی حفاظت از محیط زیست است (معصومی‌راد، همان).

۳- پاسخ‌گویی

پاسخگویی یکی از ملزومات اصلی حکمروایی خوب است. در این ارتباط، نه تنها نهادهای حکومتی، بلکه نهادهای بخش خصوصی و جامعه مدنی و حتی شهروندان باید نسبت به عموم مردم و جامعه و سایر ذینفعان پاسخگو باشند. در عرصه حکمروایی، این مسئله که چه کسی و یا کسانی نسبت به چه افراد و یا افرادی باید پاسخگو باشند، وابسته به این امر است که تصمیمات و اقدامات به چه صورتی اتخاذ می‌شوند. دستیابی به شرایط پاسخگویی در جامعه مستلزم شفافیت و حاکمیت قانون است (فرجی راد و کاظمیان، ۱۳۹۱: ۱۴۸). پاسخگویی و حسابداری از ویژگی‌های حکمروایی خوب است. به این معنی که کلیه نهادها و مؤسسات اعم از دولتی، عمومی و خصوصی باید پاسخگوی مردم و همچنین مؤسسات ذینفع باشند. در مجموع باید سازمان و مؤسسات به کسانی که از تصمیمات آن اثر می‌پذیرند پاسخ دهند و این پاسخگویی مستلزم رعایت قوانین و شفافیت است. پاسخ‌گویی شرط اصلی حاکمیت خوب است. نه تنها نهادهای حکومتی بلکه حتی بخش خصوصی و نهادهای جامعه مدنی نیز باید به عموم مردم و نهادهای ذی‌نفع پاسخگو باشند. این که چه کسی به چه کسی پاسخگو است بستگی دارد به این که آیا تصمیمات یا اقدامات اتخاذ شده در یک سازمان یا مؤسسه، درونی یا بیرونی هستند یا نه. به طور کلی یک سازمان یا مؤسسه به کسانی پاسخگو خواهد بود که از تصمیمات یا اقدامات آن متأثر می‌شوند. پاسخ‌گویی را نمی‌توان بدون شفافیت و حاکمیت قانون اعمال کرد. (UN ESCAP, What is Good Governance? www.unescap.org)

۴- شفافیت

از مهمترین گام‌های بهبود حکمروایی خوب شهری ارائه اطلاعات درست و به موقع است، وجود اطلاعات سبب تقویت شفافیت پاسخگویی و در نتیجه حکمروایی خوب در تمام حوزه‌ها شده است. اطلاعات شفاف باید قابلیت دسترسی آسان برای همه شهروندان را فراهم سازد، باید متناسب با هر مقوله یا تصمیم خاص باشد و هم چنین از قابلیت اعتماد بالا و جامع فراگیری برخوردار باشد و شهروندان از تمام عملکرد مدیریت شهری اطلاع کافی داشته باشند (خالدی، ۱۳۹۳: ۳۲). شفافیت به مفهوم امکان دسترسی آزادانه و مستقیم افراد و مؤسسات ذینفع و اثرپذیر از تصمیم‌ها و برنامه‌ها، به اطلاعات است. شفافیت به معنای دسترسی به اطلاعات کافی و قابل فهم است. از این منظر مدیران و سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان امور شهری باید به صورت شفاف اطلاعات لازم را در اختیار شهروندان و ذینفعان شهری قرار دهند و سعی در پنهان سازی اطلاعات ننمایند. بنابراین شفافیت به این معنا است که اولاً، تصمیم‌های اتخاذ شده و اعمال آنها به شیوه‌ای انجام شود که تابع قواعد و مقررات باشند، ثانیاً، اطلاعات مستقیماً و آزادانه برای کسانی که از این تصمیمات متأثر خواهند شد، قابل دسترسی باشد و به اندازه کافی و به صورت قابل فهم در رسانه‌ها ارائه شود (معصومی‌راد، همان).

۵- قانون مدنی

برقراری شرایط و زمینه های لازم برای تعامل بین عناصر مدیریت شهری که شامل شهروندان، نهادهای اداره کننده شهر، شورای اسلامی و بخش خصوصی است و نیازمند قرار گرفتن برمدار قانونمندی است (صراف و عبدالمی، ۱۳۸۷: ۱۱۵). منظور از قانونمندی در تصمیم گیری شهری، وجود قوانین کارآمد، رعایت عادلانه ی چارچوب های قانونی در تصمیم گیری و دور بودن دست افراد غیرمسئول از تصمیم گیری ها بوده است (برکپور، ۱۳۸۶: ۵۰۲). حکمروایی خوب مستلزم وجود چارچوب های قانونی عادلانه و اجرای دقیق و برابر و بی طرفانه آن است، مضاف بر اینکه باید از حقوق اقلیت ها و حقوق بشر حمایت کامل به عمل بیاید. این مقصود بدون دستگاه قضایی مستقل و نیروی پلیس متخصص و اجتماع محور، قابل حصول نیست.

۶- جهت گیری توافقی

در جامعه شهری، کنشگران متعدد و گروهها با منافع مختلف وجود دارند. وظیفه حکمروایی خوب شهری میان جیگری بین دیدگاه ها و منافع مختلف موجود در سطح جامعه شهری به منظور دستیابی به توافقات گسترده درباره آنچه که بهترین منافع را برای آحاد شهروندان و نیز نحوه دستیابی به آن است، میباشد. این کار مستلزم وجود ارتباط و تلاش مشترک میان بخش های مختلف دولتی، خصوصی و شهروندان و به ویژه سازمانهای غیردولتی (N.G.O) و نهادهای اجتماعی موجود در سطح شهر میباشد. در همین رابطه، حکمروایی شهری خوب همچنین بایستی یک چشم انداز وسیع و بلندمدت درباره توسعه پایدار انسانی و چگونگی دستیابی به آن داشته باشد. تحقق چنین امری فقط در سایه نزدیک شدن دیدگاه ها و منافع مختلف در جامعه شهری میسر میباشد (خالدی، ۱۳۹۳: ۳۲). در هر جامعه ای، بازیگران متعدد و دیدگاه های متنوعی وجود دارند، که بین آنها رقابت و گاه تضاد وجود دارد. حاکمیت خوب وظیفه میانجی گری بین آنها را به گونه ای انجام می دهد که بر مبنای آن وفاق یا اجماع حاصل می شود و بهترین گزینه ها برای تضمین و تحقق منافع کل جامعه شناسایی و انتخاب می گردد. این مسأله در خصوص اداره شهرها از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا تصمیم گیری در امور شهری و محلی با وجود عاملان و ذینفعان متعدد با منافع متنوع، متغیر و گاه متضاد، بسیار دشوار و پیچیده است. در این خصوص حکمروایی خوب شهری درصدد بهبود میزان اجماع و در نتیجه مشروعیت و اثربخشی تصمیمات است. در حکمروایی خوب شهری، تأکید بر این است که با دخالت و مشارکت شهروندان، گروه ها، نخبگان، نهادها و مؤسسات ذینفع تصمیماتی با حداکثر اجماع و توافق اخذ و اجرا گردد. تصمیماتی که علائق و منابع گروه های مختلف را پوشش دهد و دیدگاه های مختلف را به بهترین نحو جلب و به کار بندد (معصومی راد، همان).

۷- عدالت محوری

رفاه و بهبودی یک جامعه به تضمین این امر بستگی دارد که همه اعضای آن احساس کنند که سهم و نقشی در آن داشته باشند و خود را مستثنای از جریان اصلی جامعه تصور نکنند، این حالت مستلزم آن است که همه گروهها و بهویژه گروه های آسیب پذیر فرصتی برای بهبودی یا حفظ بهبودی و رفاه خود را داشته باشند (عظیمی آملی، ۱۳۹۰: ۵۷). در حکمروایی شهری، ایجاد فرصتهای مناسب برای تمامی شهروندان در زمینه ی ارتقای وضعیت رفاهیشان، تلاشی در جهت تخصیص عادلانه منابع و مشارکت تمام مردم حتی اقشار محروم و فقیر در اعلام نظر و تصمیمگیری نوعی عدالت محسوب میشود (خالدی، ۱۳۹۳: ۳۳).

۸- حاکمیت چندسطحی

حکمرانی چندسطحی شامل مجموعه ای از اقدامات مشترک مثل مشارکت، معاهدات، همکاری ها، توافقات و سرمایه گذاری های مشترک و ... بین ذینفعان و عاملان امور مختلف شهر می شود. در این خصوص در بعضی شهرها این حاکمیت چندسطحی اغلب در ید اختیار دولت اند، اما در برخی دیگر بخش خصوصی، عمومی و نهادهای مدنی هم دخیل اند. به عنوان نمونه می توان از تجربه کشور انگلستان به عنوان بهترین مدل مشارکت بخش خصوصی و دولتی در زمینه حاکمیت چندسطحی یاد کرد. (هابیتات، ۲۰۰۱).

در این خصوص مدل تعاملی بین سه بخش دولتی، عمومی و خصوصی مورد تأکید است. زیرا با توجه به انتظاراتی که امروزه شهروندان، بخش خصوصی، دولت و نهادهای مدنی از مدیریت شهری دارند و لزوم مقابله با چالش هایی که ناشی از رشد شهرنشینی، جهانی شدن می باشد، راهبرد تقویت نهادهای مدنی و بخش عمومی و خصوصی، در اداره امور محلی بسیار کارساز

می‌باشد. البته باید متذکر شد که هرچند جهانی شدن باعث تغییر بستری شده که دولت‌ها در آن حاکم‌اند، لیکن این به معنای تضعیف دولت‌ها و یا حذف نقش دولت مرکزی نیست بلکه تأکید بر این اصل است که عاملان محلی در تشخیص مشکلات و راه‌حل‌های آن بهتر می‌توانند عمل کنند و با مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی، بین سه بخش خصوصی، عمومی و دولتی پیوند برقرار نموده و بدین وسیله سرمایه اجتماعی در شهر نیز ارتقا می‌یابد. از سوی دیگر حاکمیت امور محلی به معنای عدم توجه دولت به مشکلات شهرها و محله‌ها نیست بلکه بدون حمایت دولت در پرداخت هزینه‌های عمومی شهرها و تخصیص بودجه عمرانی، مدیران شهری قادر به حل مسائل و مشکلات شهرها نخواهند بود. زیرا دولت هم‌چنان تواناترین نهاد برای تمرکز قدرت اقتصادی، نظامی و ارتباطی محسوب می‌شود (Faulk, 1999) به نقل از فالکس، ۱۳۹۰: ۱۸۵.

۹- مسئولیت‌پذیری

حکمرمایی خوب نیازمند این است که نهادها و فرآیندهای تصمیم‌گیری باید به گونه عمل کنند که همه ذینفعان را در یک چارچوب زمانی منطقی و معقول در برگیرند. علاوه بر این در نظریه حکمرمایی خوب، مسئولیت‌پذیری به معنای جوابگو بودن تصمیم‌گیران در مقابل تصمیم‌هایشان است (فرجی راد و کاظمیان، ۱۳۹۱: ۱۴۷). به عبارتی، حاکمیت خوب مستلزم آن است که نهادها و فرایندها سعی کنند تا در یک محدوده زمانی معقول به کار همه ذینفعان برسند. این امر زمانی امکان‌پذیر است که نهادهای مسئول نسبت به خواسته‌ها، انتظارات و نیازهای افراد و گروه‌ها احساس مسئولیت کنند (معصومی‌راد، همان).

انصاف و فراگیر بودن: رفاه و بهروزی یک جامعه وابسته به اطمینان از این موضوع است که همه اعضای آن احساس کنند که سهمی در آن دارند و احساس طرد شدگی از روند کلی جامعه نداشته باشند. این امرایجاب می‌کند که همه گروه‌ها و به خصوص آسیب‌پذیرترین گروه‌ها، فرصت‌هایی برای بهبود و حفظ رفاه خود داشته باشند. حکمرمایی خوب قابلیت ایجاد رفاه و تضمین برخورداری از آن برای همه اعضای جامعه را داراست (همان).

توجه به اصول و ابعاد حکمرمایی خوب شهری نشان می‌دهد که تحقق توسعه پایدار شهری که در آن تعامل مولد و پایداری بین فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و محیط زیست برقرار باشد و نظم و امنیت و سلامت در کنار پیشرفت و رفاه حفظ شود، بدون درگیر شدن همه‌ی عاملان و کنش‌گران در تصمیم‌گیری و اداره امور شهر مقدور نخواهد بود. بسیاری از جنبش‌ها، شورش‌ها و اعتراضات اجتماعی و سیاسی در شهرها ریشه در عدم دخالت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها و سپس مشارکت در اداره امور شهری دارد. برخی از متفکران در سطحی بالاتر حتی جرائم و انحرافات اجتماعی را نیز به مقاومت و اعتراض کنش‌گران به ارکان قدرت و ساختارهای حاکم بر شهرها نسبت داده‌اند. مثلاً فوکو، بارت و دِسترو، خشونت، جرائم، انحرافات و رفتار بزهکارانه در شهر را در قالب مقاومت گروه‌های اقلیت و محروم در برابر نابرابری و بی‌عدالتی شهری مفهوم‌سازی کرده‌اند. فوکو با مفهوم هتروتوپیا قصد تبیین رفتارهای هنجارگریزی را دارد که درصدد ایجاد نظم فضایی دیگری به عنوان آلترناتیو در فضاهای شهری است. (تانکیس، ۱۳۸۸: ۲۰۶) به زعم رولان بارت، رویارویی میان ذهن و شهر یک رویارویی مبتکرانه و پویاست که موجب می‌شود شهر هرگز کاملاً رام و مطیع و به تمامی آشنا نباشد. (همان، ۲۰۶) میشل دِسترو درباره تائیک‌های فضایی سخن می‌گوید و نحوه‌ای که مردم و شهروندان از طریق آن با ساختارهای شهری مواجه می‌شوند. از نظر دِسترو، نظم شهر کاملاً تکه تکه است. به این دلیل که بازیگران و کنشگران شهری تکه‌ها و قطعه‌های فضا را به شیوه‌های دزدانه از آن خود می‌کنند و لذا نه می‌توان آن را برنامه‌ریزی کرد و نه از آن ممانعت به عمل آورد. (همان، ۲۰۷) یکی از مضامینی که دِسترو به آن اشاره کرده، پدیده دیوارنویسی شهری است که حاکی از نوعی مقاومت و خشونت در برابر معانی و نظم تحمیل شده بر شهر است. از جمله تاکتیک‌های دیگری که دِسترو در تحلیل خود به آنها اشاره نموده است می‌توان به اسکیت‌بازی در سطح شهر، خیابانها و پیاده‌روها و همچنین نامگذاری اماکن و خیابانها توسط مردم اشاره نمود. این نظریات نشان می‌دهند که کنش‌گران در برابر بی‌عدالتی، نابرابری و تبعیض از ابزارهایی استفاده می‌کنند که ممکن است شورش‌ها، جنبش‌های اجتماعی و حتی ناامنی و آسیب‌های اجتماعی را بدنبال داشته باشند. این مسأله اخیر به ویژه برای شهر تهران بسیار ملموس و قابل مشاهده است و می‌توان به نمونه‌های فروانی از اسامی میادین، خیابانها و معابر اشاره کرد که نامگذاری عمومی و اجتماعی آنها با اسامی رسمی آنها متفاوت است و در کاربردهای اجتماعی اصرار بر استفاده از نام‌گذاری عمومی و غیررسمی است (معصومی‌راد، ۱۳۹۱: ۶).

جدول شماره ۱. مؤلفه‌های حکمروایی خوب شهری از دیدگاه برنامه توسعه سازمان ملل

مؤلفه	تعاریف و توضیحات
مشارکت	روندی که با آنکسانی در قدرت هستند به صورت آزاد انتخاب و همچنین ایجاد بستر مناسب برای مشارکت فعالانه شهروندان در فعالیتهای جامعه
پاسخ‌گویی	روندی که دولت و بخش خصوصی در برابر شهروندان، پاسخگو باشند
کارایی	ثبات سیاسی و همچنین اعمال سیاستهای مناسب و درست برای ارتقاء سطح عمومی جامعه، توسط دولت و بخش خصوصی با مشارکت شهروندان و نظارت دولت
شفافیت	شفافیت به معنای گردش آزاد اطلاعات و همچنین قابل دسترس بودن آن برای همه شهروندان و مشخص بودن فرایند تأیید و تصویب سیاستها
عدالت	همه شهروندان باید فرصت یکسانی برای دستیابی به خدمات داشته باشند و همچنین فرصت برابر برای رشد فردی
حاکمیت	ایجاد چهارچوبی قانونی و مشروع برای ساختار، و همچنین رعایت کردن آن برای همه و ترویج آن در سطح جامعه
مسئولیت پذیری	شامل پذیرفتن مسئولیت شهروندان و احترام به خودمختاری ها و تساوی حقوق بین شهروندان می باشد
اجماع پذیری	همه ی شهروندان باید به طور مستقیم و به طور غیرمستقیم توسط نهادهای قانون منافعشان در نظر گرفته شود و همه ی گروه ها و شهروندان را برای رسیدن به یک توافق گسترده برای اینکه چه چیزی بهترین است در نظر گرفته شود

خالدی، ۱۳۹۳: ۲۹ به نقل از چراغی، ۱۳۹۲

۳. روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف جزء تحقیقات کاربردی و از نظر روش جزء تحقیقات توصیفی تحلیلی می باشد. روش گردآوری داده نیز اسنادی - میدانی میباشد. ابتدا با مطالعه ادبیات تحقیق به استخراج شاخص های مربوطه مبادرت گردید سپس شاخص های استخراج شده در قالب پرسشنامه از مردم محله نظرخواهی شده اند. جامعه آماری پژوهش نیز تمام ساکنان محله نیاوران بوده اند (۹۵۹۱ نفر). حجم نمونه نیز با استفاده از فرمول کوکران (۳۷۰ نفر) تعیین گردید که به صورت تصادفی بین ساکنان توزیع گردیدند. جهت تحلیل داده های نیز از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

۴. محدوده مورد مطالعه

محله نیاوران از محلات منطقه ۱ شهرداری تهران می باشد که از شمال: ارتفاعات جمال آباد- شمال اردوگاه باهنر از جنوب: خیابان شهید باهنر- خیابان شهید پور ابتهاج از شرق: خیابان شهید زینعلی- میدان خیبر از غرب: مسیل جمشیدیه محدود شده است. تعداد خانوارهای این محله ۲۹۳۴، جمعیت کل ۹۵۹۱، تعداد مردان ۴۸۱۴، تعداد زنان ۴۷۷۷ و ۸۹۳۹ نفر باسواد و همچنین دارای ۱۷۰ هکتار مساحت می باشد.

نقشه شماره ۱. محدوده مورد مطالعه

۵. یافته‌های تحقیق

جهت بررسی فرضیه نخست پژوهش مبنی بر مناسب بودن وضعیت شاخص‌های حکمروایی شهری در سطح محله نیاوران از آزمون کای اسکوئر استفاده شده استدر این آزمون فرض H_1 به این صورت بیان شده است: به نظر می‌رسد وضعیت حکمروایی در سطح محله مناسب می‌باشد و همچنین فرض H_0 این گونه تعریف شده است: به نظر می‌رسد که وضعیت شاخص‌های حکمروایی در سطح محله نامناسب می‌باشد. در این آزمون در صورت کمتر شدن مقدار سطح معناداری از $0/05$ ، فرض H_1 تایید می‌شود و در صورت بالاتر بودن مقدار سطح معناداری از $0/05$ فرض H_0 تایید می‌شود.

نتایج آزمون کای اسکوئر جهت سنجش رضایت از کیفیت زندگی در شهر جدید اندیشه با توجه به جدول شماره ۲ به این صورت می‌باشد: نتایج در تمام شاخص‌ها کمتر از $0/05$ می‌باشد یعنی فرض H_1 مبنی بر مناسب بودن وضعیت شاخص‌های تأیید می‌شود و در مقابل فرض H_0 مبنی بر عدم رضایت از شاخص‌ها رد می‌شود پس فرض ما مبنی بر مناسب بودن شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری تأیید می‌شود.

جدول شماره ۲، بررسی وضعیت شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از آزمون chi Square

ابعاد	فراوانی	ضریب کای اسکوئر	درجه آزادی df	سطح معناداری Sig
مشارکت	۳۷۰	۱۳۶,۵۳۹	۴	۰/۰۰۰
پاسخ‌گویی	۳۷۰	۸۶,۲۴۵	۴	۰/۰۰۰
کلرانی	۳۷۰	۴۹,۷۱۲	۴	۰/۰۰۰
شفافیت	۳۷۰	۱۷,۸۵۶	۴	۰/۰۰۰
عدالت	۳۷۰	۹۵,۶۴۶	۴	۰/۰۰۰
حاکمیت	۳۷۰	۱۸,۹۸۶	۴	۰/۰۰۰
مسئولیت پذیری	۳۷۰	۲۰,۲۶۵	۴	۰/۰۰۰
اجماع پذیری	۳۷۰	۱۰۳,۱۲۵	۴	۰/۰۰۰

جهت بررسی فرضیه دوم از آزمون فریدمن استفاده شده است. برای اینکه عوامل مورد بررسی شده اولویت بندی شود از آزمون فریدمن استفاده شده است که آزمون فریدمن یک آزمون ناپارامتری می‌باشد و زمانی کاربرد دارد که نظرات یک گروه را در چند زمینه مورد بررسی قرار داده شود و بر اساس نظرات افراد این گروه، اولویت هر کدام از موارد را بر اساس رتبه بندی معنی دار مشخص شود.

با توجه آزمون فریدمن شاخص‌های حکمروایی براساس میانگین رتبه بندی شده اند بالاترین میانگین نشان دهنده ی این است که از شرایط خوبی برخوردار است و پایین ترین نشان دهنده شرایط بد آن شاخص می‌باشد. نتایج گویای این است که براساس نظر شهروندان محله نیاوران، پایین ترین میانگین در بین شاخص‌ها را شاخص شفافیت و بالاترین میانگین را شاخص مسئولیت پذیری کسب کرده اند (جدول شماره ۳). بنابراین فرضیه دوم تحقیق رد می‌شود.

جدول شماره ۳: نتیجه آزمون فریدمن جهت رتبه بندی شاخص ها

ردیف	شاخص	اولویت	میانگین	Mean Rank	انحراف استاندارد
۱	مشارکت	۴	۳/۵۴	۴/۹۷	۸/۴۱
۲	پاسخ گویی	۷	۳/۴۵	۴/۶۷	۹/۳۵
۳	کارائی	۳	۴/۱۴	۵/۰۶	۸/۷۹
۴	شفافیت	۸	۳/۱۶	۲/۶۰	۸/۹۶
۵	عدالت	۲	۳/۹۵	۵/۰۹	۹/۸۰
۶	حاکمیت	۶	۳/۶۹	۳/۳۴	۸/۰۱
۷	مسئولیت پذیری	۱	۴/۰۵	۵/۶۶	۷/۹۱
۸	اجماع پذیری	۵	۴/۰۱	۳/۳۷	۰/۷۵۳
مجموع	سطح معناداری	درجه آزادی			
		۷			۰/۰۰
۳۷۰					

۶. نتیجه گیری

از نیمه قرن بیستم به بعد شهرهای جهان بخصوص در کشورهای جهان به صورت سریعی رشد کرده اند که رشد شهر با رشد امکانات و خدمات و توانایی مدیریتی در این شهرها هماهنگی نبوده و رشد شهرها چه رشد جمعیتی و چه رشد کالبدی سرعت بیشتری داشته است. این مقوله باعث مشکلات فراوانی برای مدیریت و اداره کننده گان شهرها به وجود آورده است. لذا از اواخر همین قرن یکی از مباحث نوین که در زمینه اداره و مدیریت خوب شهرها مطرح شده است، حکمروایی خوب یا مطلوب شهرها می باشد. این رویکرد تأکید دارد بر خلاف مدیریت قدیمی شهرها که دیدگاه از بالا به پایین داشته و دارای نگاه برنامه ریزی برای شهروندان داشتند، به دیدگاه برنامه ریزی از پایین و برنامه ریزی با شهروندان تأکید دارد. شهر تهران نیز همانند دیگر شهرهای جهان سوم نیازمند این رویکرد می باشد در همین راستا این پژوهش سعی داشته است تا ابتدا مهمترین مبانی مرتبط با این مقوله را بیان کند و سپس به بررسی شاخص های حکمروایی خوب شهری در محله نیاوران از محلات موجود در منطقه ۱ شهر تهران بپردازد. نتایج تحقیق نشان داده است که وضعیت شاخص ها در محله مذکور وضعیت تقریباً مناسبی دارند.

منابع

۱. اسماعیلزاده، حسن. صرافی، مظفر. (۱۳۸۵). جایگاه حکمروایی خوب برنامه‌ریزی شهری طرح متروی تهران. فصلنامه مدرس علوم انسانی
۲. اطهاری، کمال (۱۳۸۶). حکمروایی شهری و مبانی نظری و ضرورت شکل‌گیری آن در ایران. جستارهای شهرسازی، شماره ۲۰ و ۱۹
۳. برک‌پور، ناصر (۱۳۸۶). حکمروایی خوب شهری و نظام اداره شهرها در ایران"، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، ۴۹۱-۵۱۷.
۴. بوجانی، محمدحسین، (۱۳۸۶) لزوم بازبینی محتوایی مدیریت کلانشهری، روزنامه اعتماد، شماره ۱
۵. تقوایی، علی‌اکبر و رسول تاجدار (۱۳۸۸). درآمدی بر حکمروایی خوب شهری در رویکردی تحلیلی (فصلنامه مدیریت شهری)، شماره ۲۳.
۶. خالیدی، عبدالله (۱۳۹۳). تحلیل نقش حکمروایی خوب شهری در برقراری عدالت فضایی (مورد: پیرانشهر)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر علی‌علوی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی
۷. رضایی، محمد رضا و شمشیری، مسلم (۱۳۹۱). بررسی و ارزیابی جایگاه نظام حکمروایی خوب شهری در ساختار مدیریت شهری شیراز"، کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری
۸. رضوی، نیازمند، کاظم زاده، حسن، عثمان، علی، (۱۳۹۲) ارزیابی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری (مطالعات موردی: مناطق ۲، ۸ و ۱۱ شهر مشهد)، پایان‌نامه کارشناسی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد
۹. رفعیان، مجتبی؛ حسین‌پور، سیدعلی، (۱۳۹۰) حکمروایی خوب شهری از منظر نظریات شهرسازی، طحان: هله
۱۰. سرایی، محمدحسین؛ شاه‌کرمی، نعمت؛ انیژ، حجت و کمانداری، محسن (۱۳۹۳). ارزیابی و تحلیل مدیریت شهری با تأکید بر شاخص‌های حکروایی مطلوب شهری (شهر خرم‌آباد)، نشریه مطالعات نواحی شهری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال اول، شماره ۱.
۱۱. موحد، علی؛ کمان‌رودی، موسی؛ ساسان‌پور، فرزانه و قاسمی، سجاد (۱۳۹۴). بررسی حکمروایی خوب شهری در محله‌های شهری (منطقه ۱۹ شهرداری تهران)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره هفتم، صص ۱۴۷-۱۷۶.
۱۲. مؤذن، سهراب (۱۳۹۱). ارزیابی الگوی مدیریت محلات مبتنی بر شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری (محله اوین تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر ابولفضل مشکینی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.

زندگی، در حاشیه‌ی زندگی: تأثیر چگونگی گذران اوقات فراغت، در فرهنگ و زندگی شهری شهروندان

نیلوفر ساعی^{۱*}، مهدی سعدوندی^۲

۱- کارشناسی ارشد معماری- معماری . دانشگاه هنر اصفهان (saei.niloofer@yahoo.com)

۲- استادیار. دانشکده معماری و شهرسازی. دانشگاه هنر اصفهان (saedvandi@ac.ir)

چکیده

معماری از مهمترین مصادیق حکمت است. چرا که حکیم کسی است که به درمان دردها می‌پردازد، مسئله و مشکل را می‌یابد، علت آن را تشخیص می‌دهد و راه حل آن را ارائه می‌کند. به دنبال چنین اعتقادی و جستجوی حکمت در معماری، ضعف نشاط اجتماعی از عدم برنامه‌های مناسب اوقات فراغت شهروندان، که منشا بسیاری از معضلات اجتماعی است، نظرم را جلب کرد. مقاله حاضر در پی دست یافتن به اصول راهنما و رهنمودهای اجرایی، جهت استفاده مدیران و مسئولان متصدی به منظور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های صحیح و موثر می‌باشد. روش تحقیق کیفی است و از نوع تحلیل گفتمان می‌باشد. حتی تحقیق‌های اولیه نیز که با تکیه بر منابع و اسناد کتابخانه‌ای و موجود تهیه شده‌اند به گونه‌ای تحلیلی و مقایسه‌ای با آنها برخورد می‌شود و در نهایت به راهکارها و رهنمودهای مناسب می‌پردازیم. در پی آن با اشاره به هر یک از شاخص‌های تأثیرگذار در تعریف اوقات فراغت و اهمیت آن در زندگی شهری، به مثابه‌ی زمانی برای فرهنگ‌سازی تاکید گردیده و به رهنمودهایی در جهت چگونگی کیفیت گذران هنگام فراغت می‌رسیم.

کلمات کلیدی: اوقات فراغت، فرهنگ، زندگی شهری، سبک زندگی.

۱-مقدمه

یکی از عرصه‌هایی که زندگی روزمره را بازنمایی می‌کند و منعکس‌کننده فرهنگ جامعه بشمار می‌رود؛ عرصه فراغت است. فراغت عرصه‌ای است که اختیار و آزادی انسان‌ها در آن بیشتر قابل اعمال است، از این رو است که گفته‌اند فراغت می‌تواند فرهنگ ایجاد کند و هویت افراد را آشکار سازد. در فراغت است که انسان می‌تواند با آرامش خیال و روحی آرام و تهی از دغدغه‌های زندگی، ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری خویش را مرور کند، به توانایی‌ها و ناتوانی‌های ذهنی، اندیشه‌ای و کرداری خود پی برده و به اصلاح خویش همت گمارد.

خواجه بزرگوار شیراز، حافظ، فراغت را که پدیدآورنده‌ی آسودگی و آرامش جسم و جان است، موجب پرهیز از نادرستی و خطا در اندیشیدن می‌داند (ذکایی، محمدسعید ۱۳۹۳).

طیب عشق منم باده که این مجنون / فراغت آرد و اندیشه خطا برد

باید از نگاه مدرنیسم که فراغت را به معنای فارغ شدن از قیود و تعهدات خود نسبت به کار می‌داند تا حدی فاصله گرفت. در این دیدگاه، فراغت عملی است که منجر به راحتی و تجدیدقوا می‌شود که برخی از معمول‌ترین این فعالیت‌ها تماشای تلویزیون، ورزش و شرکت در فعالیت‌های خارج از منزل و گوش دادن به موسیقی است. این فعالیت‌ها همراه با آسایش ذهنی و جسمی است. این دیدگاه نتوانسته نیازهای معنوی انسان را پاسخ‌گو باشد، لذا فراغت باید از مفهوم دیگری بررسی شود. این به معنای انفعال در گذران زمان فراغت است. چنین است که رابطه کار/ فراغت به رابطه‌ی زحمت و اشتغال/ سرگرمی فرو کاسته شده است و از حوزه‌های عمل خلاق و خود- جویانه و خود- بیانگر و نیز خود- تعالی‌بخش تهی شده است (قاضی‌مرادی، حسن ۱۳۸۷).

برای چنین فردی پایان زحمت و اشتغال روزمره به معنای آغاز زمان راحتی و آسایش طلبی و بی‌خیالی است و "بی‌خیالی" تنگنایی است که او را در حیات خویش به اسارت می‌گیرد و او هرگز معنای آزادی و شادی انسانی را در نمی‌یابد و این دو را زندگی نمی‌کند (ذکایی، ۱۳۹۳).

هنگامی که سخن از گذران اوقات فراغت به میان می‌آید، گروهی با اشاره به مشکلات و تنگنای گوناگون در زندگی روزمره، توجه به این مقوله را کم‌اهمیت و غیرضروری تلقی می‌کنند. علاوه بر این، در کشور ما متولی مشخصی در این زمینه وجود ندارد و سازمان‌های مختلفی - همانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان صدا و سیما، وزارت آموزش و پرورش، شهرداری‌ها و ... - هریک به نوبه خود فعالیت‌هایی را برای پرکردن اوقات فراغت به انجام می‌رسانند. از این رو، لازم است بخشی از تحقیقات به بررسی الگوهای توسعه این فضاها اختصاص یابد تا شرایط بهتری برای تحقق یکی از عملکردهای مهم زندگی شهروندان - گذران اوقات فراغت - فراهم آید.

با توجه به این مسائل و مشکلات و اهمیت فراغت، ایجاد فضاهای شهری باکیفیت به منزله‌ی ظرفی برای فعالیت‌های انتخابی و اجتماعی فراغت، متناسب با فرهنگ بومی برای استفاده شهروندان، به عنوان هدفی در شهرهای ایران ضرورت می‌یابد. این پژوهش دو دسته اهداف را دنبال می‌کند: یک دسته «اهداف پژوهشی» و دسته دوم «اهداف طراحی» که به عنوان نتیجه تحقیق می‌باشد و به طور غیرمستقیم از اهداف پژوهشی و مساله تحقیق استخراج شده‌اند که در واقع توجه را از معماری صرف، به ایجاد یک فضای شهری برای حضور همه اقشار جامعه جلب می‌نماید. لذا اتفاقاتی که در کالبد معماری به وقوع می‌پیوندند، نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند زیرا می‌تواند مشوق شهروندان برای حضور در این مکان باشد.

از جمله اهداف پژوهشی مدنظر؛

جستجو برای رسیدن به تعریف جدیدی از اوقات فراغت

تمییز دادن فراغت از سرگرمی‌خواهی

تاثیر نحوه‌ی گذران اوقات فراغت بر ویژگی‌های فرهنگی و میزان توسعه یافتگی یک جامعه

و در ادامه اهداف طراحی به عنوان راهکارهایی برای عینیت بخشیدن به این مفاهیم تئوری و ذهنی ارائه شده است.

در ایران، در گذشته، در فضاهای شهری چون بازار، مسجد، خیابان، میدان و ... فراغت در کنار فعالیت‌های اجباری در جریان بود و از اواخر دوره قاجار و با ظهور کاربری‌هایی چون سینما، چاپخانه، باغ‌وحش، بوستان و ...، رونق بیشتری هم یافت. بعدها با ظهور تجدد در ایران و پیشنهاد منطقه‌بندی چهار عملکرد مسکن، کار، جابه‌جایی و فراغت، فراغت با تغییرات اساسی در ابعاد کالبدی، عملکردی و معنایی مواجه شد. به این ترتیب، فراغت در مقابل کار و در کنار سایر فعالیت‌ها، فضایی را طلب کرد که به دو گروه مراکز بسته (فرهنگسرا، مرکز خرید، مسجد، نمایشگاه و ...) و فضاهای باز (کناره‌ی آب، میدان و خیابان و ...) تقسیم شد (اعتماد، ۱۳۸۴: ۵۵).

مروری بر آرای نظریه‌پردازان شهری نشان می‌دهد که یک فضای خوب شهری باید نیازهای مختلف انسان را در مورد فضای زندگی او در شهر پاسخ گوید.

فضا باید ایمن باشد پس به کنترل و نظارت نیازمند است. کنترل و نظارتی که حاصل دیده شدن به وسیله شهروندان است.

فضا باید توام با آسایش باشد بدین مفهوم که از ازدحام و سر و صدا دور باشد. پس محدودیت حرکت خودرو در آن لازم است تا آسایش و امنیت پیاده حفظ شود.

فضا برای آنکه سرزنده و بانشاط باشد به تنوعی از فعالیت‌ها نیازمند است.

برای آنکه فضایی گرم و صمیمانه به لحاظ اجتماعی ایجاد شود باید فضا در مقیاس انسان باشد، محصور باشد، نسبت به نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف انعطاف‌پذیر باشد و در این راستا فرم نیز در خدمت این اتفاق است.

در این میان پرسش‌های اساسی این است :

- ۱- نحوه تاثیرگذاری و تاثیرپذیری محیط کالبدی و محیط اجتماعی از یکدیگر چگونه است؟
- ۲- چگونه می‌توان فضایی واجد کیفیت‌های مطلوب محیطی جهت ارتقا تعاملات اجتماعی در یک مرکز گذران اوقات فراغت برای شهروندان طراحی کرد؟
- ۳- نمود کالبدی و ملموس معیارهای موثر در ارتقا کیفیت زندگی شهری در فضاهای شهری چیست؟

۲- کار، فراغت، بیکاری

واژه کار دربرگیرنده طیف گسترده‌ای از مفاهیم است. این واژه را برابر با «حرفه»، «پیشه»، «شغل» و «تولید» می‌دانند. بسیاری از مردم کار را «فعالیتی» یا «اشتغالی» می‌دانند که در برابرش پول دریافت می‌کنند. بنابراین، هدف از کار در نظر این دسته دریافت دستمزد برای تامین مادی نیازهای زندگی است.

در واقع کار را باید بر دو گونه دانست: الف) کاری که انسان به سبب ساختار فیزیکی و جسمی و برای پایداری زندگی‌اش باید انجام دهد، مانند خوردن، آشامیدن، خوابیدن، فعالیت برای سالم‌سازی بدن و مانند آن. این گونه کارها را می‌توان کنش انسان با طبیعت خودش تلقی کرد. ب) کاری که انسان به مثابه پیشه یا حرفه برای گذران زندگی انجام می‌دهد.

بنابراین، کار امری جدی و ضروری برای زندگی است و چون انسان در هر دو مورد: -کنش طبیعی برای تامین نیازهای زیست شناختی و کاری که برای تامین نیازهای مادی و زندگی انجام می‌دهد- به آزمون و تجربه‌هایی دست می‌زند، کار از هر دو جنبه، موجب بالا رفتن دانش، بینش، تجربه و آگاهی می‌شود و به بروز خلاقیت و شکل‌گیری هویت او یاری می‌رساند.

کار و فراغت مفاهیمی است که با زمان در ارتباط است، ولی گذر زمان برای فعالیت ویژه‌ای که هدفی مشخص دربردارد (که به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و زیست شناختی اجباری محسوب می‌شود) همان کار است. فراغت وقت آزادی است که در آن انسان ناگزیر و ملزم به فعالیت خاصی نیست و حتی خوردن غذا برای پاسخ‌گویی به گرسنگی یا خواب به مقدار نیاز را دربر نمی‌گیرد.

امروزه بیشتر مردم هنگام فراغت را با هنگام بیکاری برابر می‌دانند، در صورتی که این پندار از بنیاد نادرست است و میان این دو تفاوت زیادی وجود دارد. در واقع، بیکاری زمانی است که فرد هیچ گونه کاری ندارد یا شغل و وظیفه اداری خود را انجام نمی‌دهد و وقت خود را بدون هدف و برنامه‌ای سپری می‌کند. البته می‌دانیم که سپری کردن زمان در چنین وضعیتی در واقع از دست دادن گوهر گرانبهای عمر و سرمایه ارزشمند زندگی است و در همین زمان بیکاری است که ممکن است اندیشه‌های نادرست و هنجارهای غیراخلاقی و فساد اجتماعی پدید آید.

۲-۱- کار در تمایز با زحمت و اشتغال

بیگانگی نیروی کار معرف وضعیتی است که در آن، نیروی کار بر روند و شرایط کار و نیز محصول کار خود نظارتی ندارد، بلکه تحت نظارت و راهبری و سفارش سرمایه‌دار و کارگزاران او است که کاری فاقد خود-انگیختگی را انجام می‌دهد. وجه دیگر بیگانگی کار حاصل تقسیم کار اجتماعی است. به این معنی که نیروی کار تحت مناسبات سرمایه‌داری و به علت تقسیم کار اجتماعی به کاری می‌پردازد که، چه بسا، نسبتی با توانمندی‌ها و اشتیاقات او نداشته باشد و بنابراین، او در بیگانگی نسبت به توانمندی‌ها و اشتیاقات فردی‌اش به آن می‌پردازد. مشخص است که بیگانگی -در چنین رویکردی- نه فقط کار تولیدی، که کار فکری و یا هنری را نیز در برمی‌گیرد (قاضی مرادی، ۱۳۸۷).

زحمت، همچنان که اشتغال، معرف تلاش معاش‌اند. زحمت، عمدتاً به عنوان فعالیت تولیدی، و اشتغال، عمدتاً به عنوان فعالیت خدماتی، هر چند فعالیت‌هایی هدفمند اما هدف و غایت اصلی‌شان رفع نیازهای طبیعی بشر، پاسخگویی به مسئله بقا و تداوم زندگی و از این طریق رسیدن به راحتی و آسایش است.

در زحمت و اشتغال، هر چند آدمی بر طبق ضرورت عمل می‌کند اما در اسارت ضرورت باقی می‌ماند. این دو نوع فعالیت تولیدی یا خدماتی به واسطه ماهیت انفعالی‌شان، انسان را در مسیر از ضرورت به آزادی پیش نمی‌برند؛ بلکه متابعت او را از ضرورت حفظ می‌کنند و تداوم می‌بخشند. این ضرورت اسارت‌آور در زحمت و اشتغال، ضرورت تلاش معاش است؛ تلاشی که بیشتر در فعالیتی یکنواخت، تکراری و خود به خودی بروز می‌یابد. از این رو، در زحمت و اشتغال فعالیت خلاقه بسیار کم‌رنگ است. این امر، تمایز اساسی زحمت و اشتغال با کار را نشان می‌دهد.

۲-۲- در معنای فراغت

برای درک دقیق‌تر زمان فراغت باید آن را از وقت آزاد متمایز کرد. وقت آزاد مجموعه زمانی است که فرد به کار یا اشتغال موظف، و به طور کلی به فعالیت برای کسب درآمد مشغول نیست. در عین حال، این زمان از دو بخش فعالیت اجباری و انتخابی

تشکیل می‌شود. فعالیت‌های اجباری وقت آزاد، مثل زمان لازم برای رفت‌وآمد به محل کار، زمان صرف غذا، دیدار از روی وظیفه خویشاوندان، شستن و مرتب کردن لباس، مراقبت‌های پزشکی و ... جزء زمان فراغت نیست. بنابراین، زمان فراغت فقط بخشی از وقت آزاد است و فعالیت‌هایی را دربرمی‌گیرد که فرد نسبتاً بدون اجبار، به طور خود-انگیخته و به طور عمده برطبق دلخواست‌های فردی‌اش انتخاب می‌کند.

اگر کار با فعالیت معرفی شود و فراغت با بی‌فعالیتی، آن‌گاه رابطه‌ی کار/فراغت فقط شامل تضاد می‌شود. در حالی که میان این دو وحدت نیز وجود دارد. یکی از جنبه‌های وحدت‌شان در این است که هر دو به صورت‌های فعالانه‌ی متفاوتی به نیازها و دلخواست‌های انسان پاسخ می‌دهند. دیگر این که ممکن است بخشی از فعالیت‌های زمان فراغت -همچون کار- به فعالیت‌های تولیدی خاصی اختصاص یابد. و یا این که کار پیش‌فرض فراغت است. به این معنی که فرد بیکار زمان فراغت نیز ندارد؛ همه‌ی زمان او "وقت آزاد" است.

یکی از جنبه‌های تضاد کار و فراغت این است که با قایل شدن به دو محرک اصلی نیاز و دلخواست برای فعالیت‌های انسانی می‌توان گفت که کار فعالیتی است، بیشتر برای برآوردن نیازها و زمان فراغت، فعالیتی بیشتر، برای پاسخگویی به دلخواست‌ها (البته این تمایز نسبی است و نیاز و دلخواست گاه برهم منطبق می‌شوند). و یا این که کار، فعالیت موظف یا اجباری و فعالیت زمان فراغت خود-انگیخته و آزاد است.

اما زمان فراغت شامل چه نوع فعالیت‌هایی است؟ با فرض این که در زمان فراغت دلخواست‌های واقعی فرد مورد توجه قرار می‌گیرد می‌توان، دست‌کم، سه حوزه‌ی فعالیت را برای زمان فراغت برشمرد:

الف- مجموعه فعالیت‌هایی که فرد برای رهایی از خستگی جسمانی، عملی، یا ذهنی ناشی از کار موظف روزانه انجام می‌دهد. این اقدامات فقط شامل حد افراطی استراحت -یعنی بی‌عملی- نیست. در این حوزه، بازیابی سرزندگی قوای جسمانی و ذهنی خود یا کسب آمادگی جسمانی، عملی، فکری برای کار مجدد موردنظر است. این هدف با اقدامات گوناگون مثلاً گوش دادن به قطعه‌ای موسیقی، نوشیدن آنچه مطلوب فرد است، دوش گرفتن، روزنامه‌خوانی و ... حاصل می‌آید.

ب- فعالیت‌هایی که در ورای کارهای موظف و اجباری و نیز یکنواخت و تکراری روزمره، نیروهای خلاقه‌ی فرد را مطابق با دلخواست‌هایش جامه‌ی عمل می‌پوشاند و در تبدیل نیروها و امکانات بالقوه‌اش به بالفعل، یعنی رشد و تعالی فردی‌اش، به او یاری می‌رساند. اینها فعالیت‌های خود-بیانگرانه‌ی فردی‌اند. آموزش زبان‌های خارجی برای گسترش حوزه‌ی مطالعات، یادگیری موسیقی یا نقاشی و ... مطالعه، مشارکت در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و ... از جمله‌ی این فعالیت‌ها هستند. اینها فعالیت‌هایی‌اند که با هدف توانمندسازی جسمانی، عملی، فکری و نیز رشد عاطفی فرد نسبت به خود و جهان پیرامونش و درکل، تعالی‌جویی فردی انجام می‌گیرد.

پ- فعالیت‌هایی که سرگرمی و تفریح خوانده می‌شوند. این فعالیت‌ها در مجموع، به منظور فاصله گرفتن و رهایی موقت فرد از ملالت و کرختی زندگی یکنواخت روزمره انجام می‌شود. دوری و رهایی موقت از چنین احساساتی تا حدودی گذر به آن سوی چارچوب‌های زندگی یکنواخت و تکراری و تجویز‌شده‌ی روزمره را ایجاب می‌کند.

در مجموع، زمان فراغت فرصتی است برای فرد تا بکوشد در موقعیتی مطلوب قرار گیرد؛ موقعیتی مطلوبی که حامل حدی از خوشی، شادی و تعالی‌جویی فردی، حس خلاقیت، تجربه‌ی آزادی و آرامش به دلیل پاسخگویی به دلخواست‌های واقعی فرد است.

۱-۲-۲- فراغت در تمایز با سرگرمی‌خواهی

پیش از این اشاره کردیم در رابطه‌ی کار/فراغت، آنچه به عنوان "کار بیگانه شده" در ایران مسلط شده، "زحمت" و "اشتغال" است. اینها فعالیت‌هایی‌اند که با انفعال آدمی انجام می‌گیرند و از جمله به همین دلیل برای او هیچ معنا و ارزش و غایت متعالی دربر ندارند. این امر انزجار انسان زحمتکش را نسبت به زحمتی برمی‌انگیزد که در نظرش او را برای همه‌ی عمر گرفتار کرده است.

شخص زحمتکش و شاغل که در زمان "کار" موظف خود به زحمت و اشتغال می‌پردازد، در "زمان فراغت" غیرموظف خود نیز عمدتاً سرگرم شدن را می‌جوید و زمان فراغت خود را با سرگرم شدن هر چه فزون‌تری پر می‌کند و به آن وامی‌دهد. این به معنای انفعال در گذران زمان فراغت است.

چنین است که رابطه‌ی کار/فراغت برای ما ایرانیان به رابطه‌ی زحمت و اشتغال/سرگرمی فرو کاسته می‌شود.

گرایش افراطی به سرگرمی یا استغراق در سرگرمی و سرگرم شدن را "سرگرمی خواهی" می‌نامیم. همین تقلیل زمان فراغت به زمان سرگرمی، ادغام فرد در سرگرم شدن و سرگرمی خواهی، به مرور آدمی را از فرهنگ خاصی برخوردار می‌کند که می‌توان آن را "فرهنگ سرگرمی خواهی" نامید.

از این رو، اگر بیگانه‌شدگی کار برای ما ایرانیان در زحمت و اشتغال بروز می‌یابد، بیگانه‌شدگی زمان فراغت برای ما سرگرمی‌خواهی است. فراغت در سرگرمی‌خواهی بیگانه می‌شود؛ یعنی که غایتی و معنایی ندارد جز آسودگی و آرامش خیال، جز "بی‌خیالی"؛ انفعال تام. در سرگرمی‌خواهی حوزه‌ی انتخاب فرد به حداقل می‌رسد. او می‌خواهد سرگرم باشد. پس با هر نوع سرگرمی‌ای که در اختیارش گذاشته می‌شود سرگرم می‌ماند. برای چنین فردی پایان زمان زحمت و اشتغال روزمره به معنای آغاز زمان راحتی و آسایش‌طلبی و بی‌خیالی است. و "بی‌خیالی" تنگنایی است که او را در حیات خویش به اسارت می‌گیرد. او هرگز معنای آزادی و شادی انسانی را در نمی‌یابد و این دو را زندگی نمی‌کند.

۲-۲-۲- انواع گذران اوقات فراغت

- ۱- تقسیم بندی شیوه‌های گذران اوقات فراغت براساس فردی و جمعی
- ۲- تقسیم بندی شیوه‌های گذران اوقات فراغت براساس فعال و غیرفعال

جدول (۱): انواع گذران اوقات فراغت. (منبع: نگارنده)

فردی	جمعی	غیرفعال
الف	ب	
ج	د	فعال

الف) شیوه‌های فردی و غیرفعال گذران اوقات فراغت: مانند استراحت و دراز کشیدن و تماشای تلویزیون، گوش دادن به رادیو، استفاده از کامپیوتر و اینترنت، استفاده از مطبوعات.

ب) شیوه‌های جمعی و غیرفعال گذران اوقات فراغت: مانند تماشای مسابقات ورزشی، صحبت با افراد خانواده.

ج) شیوه‌های فردی و فعال گذران اوقات فراغت: مانند انجام امور خیریه، بازدید از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها و قدم زدن در پارک، کوچه و خیابان و کارهای هنری.

د) شیوه‌های جمعی و فعال گذران اوقات فراغت: مانند بازی و ورزش، رفتن به پیک نیک، گفتگو و دیدار دوستان و اقوام (احمدی، ۱۳۸۹: ۸).

۲-۲-۳- کارکردهای اوقات فراغت

الف) استراحت و تجدیدقوا: فراغت این فرصت را به آدمی می‌دهد که خستگی کار را از تن خود بیرون کند.

ب) تفریح و سرگرمی: تفریح دنیایی تازه در برابر آدمی می‌گشاید که آدمی می‌تواند از خستگی روزانه ناشی از انجام یک رشته فعالیت محدود و تکراری به سوی آن فرار کند.

ج) رشد و خودشکوفایی: برای فرد فرصتی فراهم می‌کند تا کارهای تکراری را که از سوی نهادهای اجتماعی بر وی تحمیل می‌شود پشت سر گذارد و به حوزه‌ای پاگذار که در آن نیروهای آفریننده‌اش، آزادانه بتوانند با ارزش‌های تمدنش به مخالفت برخیزند یا آنها را تقویت کنند.

علاوه بر کارکردهای یادشده یکی از مهم‌ترین کارکردهای مربوط به اوقات فراغت را رشد فکری و فرهنگی دانسته‌اند. کارکرد فکری و فرهنگی تنها کارکردی است که با تمام کارکردهای دیگر اوقات فراغت رابطه متقابل و تفکیک ناپذیر دارد (فصلنامه علمی پژوهشی، دوره چهارم، شماره ۱۵۸، ۹۰).

کارکردهای اصلی فراغت			
استراحت	تفریح	خلاقیت	مشارکت اجتماعی
رفع خستگی تجدید نیرو تمدن اعصاب آسودگی	بازی ورزش طبیعت گردی سرگرمی	آفرینش هنری آفرینش علمی و فنی پرورش شخصیت آموزش مهارت‌ها	روابط خانوادگی روابط دوستانه روابط گروهی روابط حرفه‌ای

تصویر (۱): مدل کارکردهای فراغت. منبع: با توجه به جزوه درسی خانم دکتر شهره تاج (ترسیم: نگارنده)

امروزه فراغت در تفریح خلاصه نمی‌شود.

مفاهیم مربوط به فراغت عموماً جنبه‌ی ذهنی دارند و اندازه‌گیری‌های آماری آن‌ها به آسانی انجام نمی‌گیرد. و در واقع زمانی است که فرد برای انتخاب آن آزاد است.

امروزه همه بیشتر می‌دانیم، بیشتر کار می‌کنیم، بیشتر می‌دویم، بیشتر به دست می‌آوریم؛ ولی انگار فرصتی برای زندگی کردن و احساس فراغت نداریم. دیگر مجالی و امکانی برای نیازهای ساده و معصوم مثل دیدن ماه، نوشیدن آب از چشمه، درددل با مادر بزرگ، آب‌تنی در حوض، چیدن توت از درخت، جمع کردن برگ حیاط، دیدار از خاله و دایی، گفتگوی جمعی، غذاخوردن با خانواده، لذت پیاده‌روی در کوچه باغ، روی پشت بام خوابیدن و شمردن ستاره‌ها، بلعیدن هوای تازه، کاشتن سبزی در باغچه، تهیه ترشی و مربا در خانه، پرسه زدن در بازار، چانه‌زدن با دکاندار محله، کمک گرفتن از همسایه، تعمیر لباس‌های کهنه، خواب کوتاه بعد از ظهر و . . . باقی نمانده است. انگار تمام زندگی خلاصه شده به جست‌وجو برای یافتن سرپناهی حقیر و شغلی تصادفی، گیر کردن در ترافیک، دغدغه پرداخت اقساط، دلهره کنکور و تحصیل، انتظار کشیدن در صف‌های بی‌شمار، ترس از بیمارهای مرموز، ترس از دزدی و ناامنی، ترس از جنگ و ترور، سردرگمی در اداره‌ها و مانند اینها و تنها دلخوشی‌ها نیز خلاصه شده است به خواندن حوادث روزنامه، پیگیری اخبار فوتبال، تماشای سریال‌های اجباری، پرسه در شبکه‌های ماهواره‌ای، تماشای پیشخوان مغازه‌ها، خوردن ساندویچ و پیتزا، حرف زدن با تلفن و نقشه کشیدن برای خرید اتومبیل و تلفن همراه و حسرت خوردن برای آخرین محصولات مصرفی و مد و ...

امروزه در چنین شرایطی است که موضوع "اوقات فراغت" به عنوان اهرمی برای رخنه در بن بست زندگی یکنواخت و کسالت‌بار، اهمیتی محوری و حیاتی پیدا می‌کند.

۳- فرهنگ

اهمیت پرداختن به موضوع فرهنگ به این دلیل است که تقریباً هیچ عمل و فرآورده‌ی انسانی را نمی‌توان سراغ گرفت که از فرهنگ تاثیر نپذیرفته و یا بر آن اثر نگذارد.

راپاپورت^۱، شکل‌گیری محیط‌های مصنوع را نتیجه "انتخاب" راه‌حلهایی از بین تمامی گزینه‌های ممکن می‌داند. انتخاب‌های خاصی که جامعه روا و عرف می‌شمرد، مظهر فرهنگ آن جامعه است. به عقیده وی، یکی از راه‌های بررسی فرهنگ، نظر کردن به عام‌ترین انتخاب‌های جامعه است (راپاپورت: ۱۳۸۴، ۴۸).

چنانچه معماری را ساخت و سازی براساس قالب‌های ذهنی بنامیم (راپاپورت ۱۳۸۲: ۶۹)، متوجه می‌شویم که شکل و نظام سازماندهی فضاهای شهری و معماری هر منطقه متأثر از محیط فرهنگی آن است. لذا بدین لحاظ است که بنا را می‌توان، نهاد و پدیده اساسی فرهنگ (راپاپورت ۱۳۸۲: ۵۷) و نشانه یک باور (راپاپورت ۱۳۸۲: ۴) دانست. تا حدی که حاضر است خواسته‌های خود را بر مشکلات اجرایی و اقتصادی برتری دهد (روح الامینی ۱۳۷۷: ۵۴، راپاپورت ۱۳۸۲: ۶۷).

توجه به مباحث فرهنگی در معماری، از حدود چهار دهه گذشته شروع شده است (Baydar 2004، 19) این در حالی بود که در معماری مدرن توجه بیشتری به حالات جهانی و به‌دست آوردن مدلی از رفتارهای خالص مدنظر بود (Robbins 175، 1984) اما از آنجا که پس از دوران مدرن نظر عمومی بر آن شد که به‌دست آوردن الگویی از طراحی به صورت جهانی ممکن

¹ Rapoport

نیست و می‌بایست به حالات فردی و گروهی توجه نمود، علوم‌ی مانند روانشناسی، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی اجتماعی در میان تئوری‌پردازان رفتارگرا محبوبیت بیشتری به‌دست آوردند (Lawrence 1983, 76).

فرهنگ از دو راه بر شکل‌گیری فضای شهری موثر است:

از طریق ایجاد قوانین و آداب رفتاری که منجر به بروز ساماندهی عملکردی و سلسله‌مراتب فضایی می‌شود.

از طریق ایجاد خاطره‌ها، باورها و نشانه‌ها در قالب کالبدی سمبل‌ها، کهن‌الگوها و استعاره‌ها که باعث خلق و ادراک معنا در فضای معماری می‌شود.

در یک تعریف شهر را مکانی می‌گویند که دارای جمعیت بیش از ده هزار نفر بوده و یا دارای شهرداری باشد. جدای از این تعریف شهر جایی است که تعاملات شهری در آن به وقوع می‌پیوندد و مردم حس شهروندی نسبت به شهر خود دارا می‌باشند. به عبارتی آنچه شهر را می‌سازد ساختمان‌های عظیم و پارک‌ها نیستند بلکه مردم خود شهرند با تمام سلاقی و ویژگی‌های منحصر به فردشان، جایی که در آن روابط انسانی و اجتماعی آنها شکل گرفته و بارور می‌شود.

نقش کارکردی فضاهای شهری به عنوان مکان فعالیت‌های عمومی و عرصه تعاملات شهری، از دیرباز تاکنون همواره وجود داشته بطوریکه فعالیت‌های مردم هر عصر را می‌توان توسط فضاهای شهری آنها بازشناخت و یا بالعکس فضاهای شهری را بواسطه فعالیت‌ها و علایق شهروندان معرفی نمود، بنابراین رابطه تنگاتنگی میان توسعه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی یک شهر و فضاهای شهری آن وجود دارد، فعالیت‌های انسانی در عرصه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، ضامن بقای زندگی جمعی و حس شهروندی است که مناسبات چهره به چهره، تظاهرات سیاسی و حتی جشن‌های عمومی در آنجا برگزار می‌شود و به واسطه حضور همین فعالیت‌ها می‌تواند مفاهیمی چون مشارکت شهروندی، جامعه مدنی و ... را در برگیرد. حیات مدنی یا مدنیت نیز چیزی جدای از مردم، مشارکت آنان و روابط انسانی، اجتماعی آنها نیست که نماد سازنده آن فضای شهری است.

۴- زندگی

زندگی همان کتابی است که هیچ شکی در آن نیست. زندگی در نفس ماست، در روشنائی نگاه ماست، در تپش‌های دل ماست و در لبخند ما. زندگی خود را در هزاران هزار شیوه و صورت، جشن گرفته است؛ در زمزمه‌ی درختان و باد، صدای بال پرندگان، در شکوه کوه‌ها، در آواز رودها، در نغمه باران و نوازش ابرها، در بازی شاد کودکان، در سلام، در معمولی‌ترین و ناب‌ترین لحظات بودن و شدن و زندگی را به تمامی زیستن.

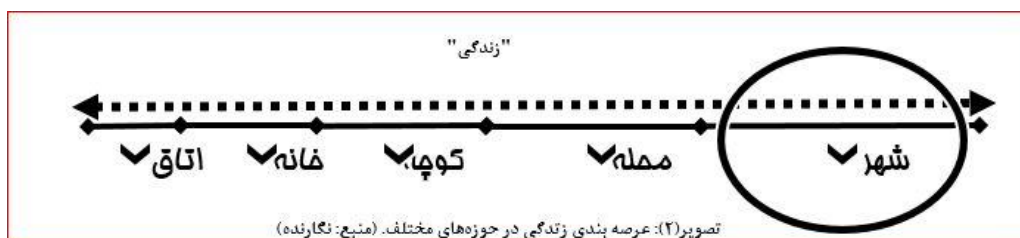
آن‌قدر ساده که نیازی به آموختن ندارد. غریزه‌ی زیستن در همه‌ی موجودات زنده وجود دارد. درختان می‌دانند چگونه با همه‌ی وجود خویش در زندگی حاضر شوند. پرندگان نیز چنین‌اند. تنها انسان، این اشرف مخلوقات است که به دنبال هنر زندگی کردن می‌گردد و تنها اوست که جریان طبیعی زندگی خویش را در این راه مختل می‌کند.

۴-۱- کیفیت زندگی

واژه کیفیت در تمامی رشته‌هایی که به نوعی با انسان و زندگی سروکار دارند، واژه‌ای کلیدی است. کیفیت زندگی، خشنودی از زندگی است و سنجش خشنودی از طریق بررسی تجربه افراد از میزان حصول به آمال و آرزوهایشان انجام‌پذیر است. این تجربه ممکن است برای افراد دیگر، همان معنی و مفهوم را نداشته باشد.

۴-۲- کیفیت زندگی شهری

"زندگی" را در عرصه‌های مختلفی از خرد تا کلان، بصورت ذیل دسته‌بندی نماییم:

تصویر (۲): عرصه بندی زندگی در حوزه‌های مختلف. (منبع: نگارنده)

زندگی در محدوده‌ی اتاق شخصی، خانه، کوچه، محله و زندگی در سطح شهر. که در این پژوهش، زندگی در حوزه شهر مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

اصولاً کیفیت زندگی شهری، واژه‌ای پیچیده، چند بعدی و کیفی و در ارتباط با شرایط و وضعیت جمعیت در مقیاس جغرافیایی خاص (شهر، منطقه، محله و...) است.

مفهوم کیفیت زندگی شهری را می‌توان در یک برداشت جامع و کلی به صورت زیر تعریف کرد:

کیفیت زندگی شهری در برگرفته‌ی ابعادی روانی است که شاخص‌هایی همچون رضایت، شادمانی، خاطره جمعی، حس تعلق و امنیت را در برمی‌گیرد و در برخی موارد، رضایت اجتماعی^۱ نیز نامیده می‌شود (سیف‌الدینی، ۱۳۸۱).

جوهر اصلی کیفیت زندگی شهری، تامین و ارضای توانان نیازهای مادی و معنوی انسان است. در واقع برنامه‌ریزی برای مسکن، کار و اشتغال بدون تامین نیازهای روانی، عاطفی و اجتماعی شهروندان، مثل نیاز به امنیت، آرامش خاطر، زیبایی، تعلق اجتماعی، شادی، تفریح و غیره ناقص خواهد بود (کوکبی، ۱۳۸۴).

۵- یافته‌ها

۵-۱- فراغت و فرهنگ

اوقات فراغت نزدیک‌ترین پیوند را با زندگی معنوی و فرهنگی افراد دارد. فعالیت‌های اوقات فراغت از چنان اهمیتی برخوردار است که از آن به مثابه آیین‌های فرهنگ جامعه یاد می‌کنند. این مطلب بدان معنی است که چگونگی گذران اوقات فراغت افراد یک جامعه به میزان زیادی معرف ویژگی‌های فرهنگی و میزان توسعه یافتگی آن جامعه است.

جامعه‌شناس معروفی که آثارش بسیار تاثیرگذار بوده، بوردیو^۲ است؛ ایشان هم معتقد است جهت‌گیری‌ها و سلیقه‌های افراد در اوقات فراغت، برآمده از عادت‌واره‌هایی است که در جریان رشد و اجتماعی شدن خودشان کسب کرده‌اند. همین عادت‌واره‌ها هستند که به نوبه‌ی خود، سلیقه‌های افراد را تفکیک می‌کنند؛ سلیقه خوب از بد. او تاکید دارد، سرمایه‌های فرهنگی تعیین کننده این جهت‌گیری‌ها هستند. ولی در حالت کلی مشخصاً از این صحبت می‌کند که سلیقه و ذائقه در همه زمینه‌ها، بازتاب آن سرمایه‌ی فرهنگی است که افراد در جریان رشدشان و عادت‌واره‌هایی که برایشان شکل می‌گیرد، کسب می‌کنند.

اوقاتی که به میل و اختیار در راه آموختن، آفریدن، پژوهش، تربیت، مشارکت‌های داوطلبانه اجتماعی، تبلور اندیشه و فکر و در عرصه‌های دیگر صرف می‌گردد و واضح است که با حیات معنوی و فرهنگی جامعه ارتباط تنگاتنگی دارد. چون فرد می‌تواند در اوقات فراغت همان چیزی را که می‌پسندد انجام دهد، شخصیت نهایی خود را بازابد و آن را ابراز کند، بنابراین قابلیت‌های فرد غالباً در عرصه‌ی اوقات فراغت جلوه‌گر می‌شود.

نحوه‌ی گذران اوقات فراغت می‌تواند مفید یا مخرب باشد. برنامه‌ریزی درست برای اوقات فراغت در سطح خرد و کلان موجب لذت، بازسازی، خودسازی، تجربه اندوزی و شکوفایی شخصیت می‌شود و بی‌توجهی به آن وقت‌کشی، غفلت، سرگرمی‌های غلط، کجروی‌ها و آسیب‌های زیانباری را در پی خواهد داشت.

و اما به لحاظ مقایسه فعالیت‌های فرهنگی و فراغتی؛ در بسیاری از موارد، فرهنگ و فراغت مشترک و یکسان به نظر می‌رسند. خیلی از فعالیت‌ها تماماً فعالیت فرهنگی و فعالیت فراغت محسوب می‌شوند. حد و مرز این دو را با واقع شدن فعالیت به منظور خاص می‌توان تفکیک کرد. توضیح بیشتر اینکه، فعالیت هنری نظیر نقاشی هرگاه به عنوان یک هنر تخصصی و حرفه‌ای دیده شود و برای معاش زندگی باشد اوقات فراغت نیست. از طرفی بسیاری از مردم به منظور دست‌یابی به آرامش نقاشی می‌کشند و در زمان‌های آزاد بدون فکر کردن و در نظر گرفتن فروش نقاشی در گالری‌های هنری به این فعالیت می‌پردازند که اوقات فراغت است. در واقع برخی از فعالیت‌های فرهنگی ممکن است فعالیت فراغت به شمار آید یا فراغت نباشد که بستگی به هدف و محتوای آن فعالیت دارد. فرهنگ و فراغت در بسیاری از موارد در جهت رشد و تاثیر و اثر بر یکدیگر حرکت می‌کنند.

^۱ Social Satisfaction

^۲ Bourdieu

بنابراین در فعالیت فرهنگی از هر نوع آن، یکی از عوامل عمده، زمان فراغت است. به بیان دیگر، با فرض وجود فراغت است که فعالیت فرهنگی امکان‌پذیر است. فعالیت‌هایی که از طریق آن استعدادهای خود را توسعه بخشیده و شخصیت خود را گسترش می‌دهند، فعالیت‌هایی که هدف اقتصادی ندارند و بیشتر در راستای پیوند با دیگران (نفس رابطه اجتماعی)، تحقق امر اخلاقی، هنری، عام‌المنفعه، دینی و غیره به صورت اختیاری انجام می‌شوند.

۵-۲- فراغت و زندگی

منظور از زندگی در این مبحث با توجه به موضوع مورد بررسی، یکی "سبک زندگی" است و دیگری "زندگی شهری". که در ادامه بطور جداگانه توضیح داده خواهند شد و در نهایت نتیجه‌گیری حاصله اعلام خواهد شد.

۱-۵-۲- فراغت و سبک زندگی

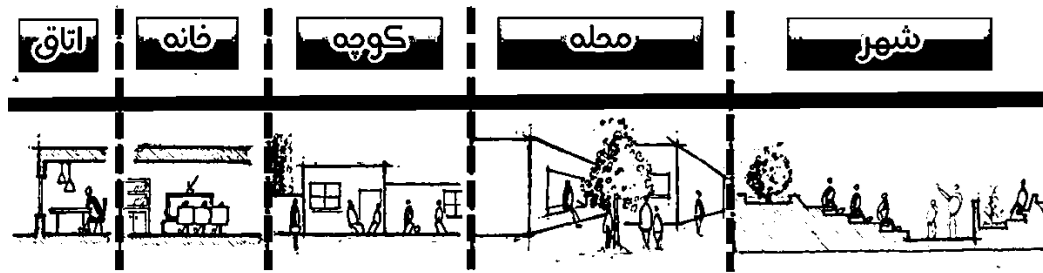
جامعه کنونی ایرانی جامعه‌ی مدرنیته ایرانی است که در آن نسل‌های سه‌گانه (پیر، میانسال و جوان) دارای هویت مستقل و مرتبط با هم می‌باشند. هر یک از این نسل‌ها امکان نقش‌آفرینی در ساماندهی حیات اجتماعی و فرهنگی ایران دارند. نقش‌آفرینی نسل‌ها در فرآیند تغییرات اجتماعی و فرهنگی بیشتر در حوزه اوقات فراغت است. این نسل‌های سه‌گانه به لحاظ داشتن سبک زندگی متفاوت، از الگوی واحدی در مصرف اوقات فراغت تبعیت نمی‌کنند. روند تغییرات در نحوه‌ی گذران اوقات فراغت در این سه نسل (پیر، میانسال و جوان) از وضعیت ساده و کم‌تنوع در نسل اول تا وضعیت متکثر و متنوع در نسل سوم متغیر است.

وجود تفاوت نگرش ارزشی سبک زندگی در میان نسل‌های مختلف، زمینه‌ای مهم برای تفاوت در الگوی نحوه‌ی گذران اوقات فراغت فراهم کرده است. که در زیر به چند مورد آن اشاره می‌شود:

- در میان نسل اول تعداد مسافرت‌هایی که به منظور زیارت و دیدار اقوامشان صورت گرفته است بیشتر از مسافرت‌های تفریحی‌شان است و در حالی که این نسبت در مورد نسل دوم و سوم کاملاً برعکس است.
- اهمیت فعالیت‌های فرهنگی جدید در نسل سوم در مقایسه با نسل‌های گذشته در گذران اوقات فراغت نقش‌آفرینی بیشتری دارد.
- اوقات فراغت نسل دوم بسیار مرتبط با کار و زندگی واقعی است. در حالی که در مورد نسل سوم این امر صادق نیست.
- مکان و زمان در مصرف اوقات فراغت برای نسل اول تا نسل سوم دارای اهمیت بیشتری است. بدین لحاظ از نظر کم تحرکی یا بی‌علاقگی افراد نسل سوم به خارج شدن از منزل در مقایسه با نسل‌های دیگر که میل به تحرک و پویایی دارند، بیشتر است.
- اوقات فراغت نسل اول بیشتر به امور دینی می‌گذرد، در حالی که در نسل سوم بیشتر اجتماعی و فرهنگی است.

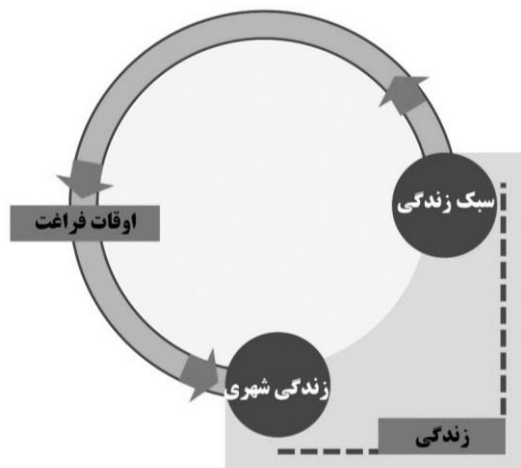
۲-۵-۲- فراغت و زندگی شهری

در پاسخ به فعالیت‌های اجتماعی و اوقات فراغت جمعی (اکنون اوقات فراغت به مقوله‌ای جمعی و اجتماعی تبدیل شده است)، و با توجه به افزایش تراکم، به خصوص در شهرهای بزرگ و آپارتمان‌نشینی‌ها، شکل زندگی و نحوه‌ی گذران اوقات فراغت در خارج از فضای بسته دگرگون شده است و صرف وقت در فضاهای باز (آخر هفته یا در طول هفته) جزء لاینفک زندگی شهری شده است. زندگی شهری مکان و محیطی از روابط فرهنگی، رفتارهای عمومی و عملکردهای اجتماعی افراد است و نقشی فعال در چگونگی شرایط کلی جامعه دارد. این فضاها گستره وسیعی از فضاهای باز و پارک‌های محلی تا فضاهای شهری پرتحرک و پویا را در برمی‌گیرد که هر یک ویژگی‌ها و کارکردهای مخصوص خود را دارند. با توجه به کم شدن نسبی زمان باهم بودن انسان‌ها، این فضاهای شهری، نقش مهمی در باز تولید روابط اجتماعی و گسترش جنبه‌های روانی فعالیت اجتماعی و در نتیجه ارتقا کیفیت زندگی شهری ایفا می‌کنند.

تصویر (۳): عرصه بندی زندگی در حوزه‌های مختلف. (منبع: نگارنده)

فضای شهری به عنوان یک تولید انسانی همواره انواع فعالیت‌ها و رفتارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی و تفریحی شهروندان را در برمی‌گیرد و بسیار در ارتقاء کیفیت زندگی شهری موثر می‌باشد. و به عنوان نتیجه‌گیری می‌توان بیان کرد که: گزینه‌های انتخابی اوقات فراغت جملگی بازتابنده پارچوب‌های کلی سبک زندگی هستند؛ ولی این نحوه ی گذران اوقات فراغت است که بر روی کیفیت زندگی شهری موثر است. که دیگرام این نتیجه‌گیری به صورت زیر ترسیم شده است :

تصویر (۴): ارتباط اوقات فراغت با زندگی. (منبع: نگارنده)

۲-۶- فراغت، فرهنگ و زندگی

وقتی فردی از معیشت و دغدغه‌های آن رها شود، می‌تواند به دستاوردهای بالاتری بیاورد. اگر جامعه‌ای نتواند توان اندیشه و فکر را در مردمانش ایجاد نماید و اگر نتواند از تکالیف و تعهدات شغلی رهایی ایجاد نماید، متأسفانه در آن جامعه زندگی واقعی پدید نخواهد آمد. متأسفانه نگرش غالب در جامعه کنونی ما این است که فراغت یک برنامه‌ریزی برای تابستان دانش‌آموزان و ایجاد چند اردو و کلاس تفریحی می‌باشد و یا اگر تلویزیون در آخر هفته یک یا دو فیلم سینمایی نمایش دهد مردم رضایت کافی از فراغت خود خواهند داشت. در حالی که مساله زندگی در اوقات فراغت بسیار پیچیده‌تر و عمیق‌تر از آن است.

فراغت یعنی ایجاد فضا و بستری که مردم به زیبایی‌ها بیندیشند و مطابق ذوق و سلیقه‌شان زندگی کنند، بیشتر بخندند، سکوت کنند، در حال زندگی کنند، درگیر گذشته و آینده نشوند.

اگر نگاهی به زندگی بزرگترین مخترعین، نویسندگان، شاعران و سایر مشاهیر جهان بیندازیم می‌بینیم که بسیاری از آنان انسان‌هایی رها از دغدغه‌های زمانی خود بودند و به دنبال خواسته‌ها و نیازهای روحی‌شان بودند. ادیسون اگر ادیسون شد هرگز در نظام آموزش عصر خود به این موفقیت نرسید. در واقع ادیسون از مدرسه اخراج شد و به دنبال دغدغه‌های فکری و ذهنی

خود رفت. در دوران معاصر فردی مثل بیل گیتس دانشگاه را نیمه تمام رها می‌کند به دنبال خلق و طراحی میکروسافت می‌رود. کاری بزرگ که دنیا را تحت تاثیر خود قرار می‌دهد.

تحقیقات نشان می‌دهد در ایران به دلیل جوان بودن جمعیت و ضعف در سیاستگذاری و مدیریت اوقات فراغت به افزایش انحرافات در ایام تعطیلات و به ویژه در تابستان‌ها منجر شده است. به طوری که طبق آمار تعداد رفتارهای انحرافی جوانان زیر بیست سال در ایام تابستان بیش از ۳ برابر ایام تحصیل و زمان بازگشایی مدارس است. از سوی دیگر آمار افسردگی، یاس، از خود بیگانگی و ... نیز در ایام فراغت بسیار زیادتر گزارش شده است. این در حالی است که فراغت باید بتواند شادی و سرور را به زندگی جوانان بخشیده و زمینه‌ای برای رشد اندیشه‌های خلاق را در آنها پدید آورد. در هر حال در جامعه ایران امروز، چون سطح تحصیلات اقشار متوسط و پایین بالا رفته و سبک زندگی آنها تغییر کرده طبیعی است که انتظارات آنها نیز از زندگی تغییر کرده است. به طوری که نوع فراغت‌ها از جنبه‌های صرفاً تفریحی به نوعی سبک فرهنگی مبدل شده است. مثلاً اگر در گذشته یک دانش‌آموز در ایام تابستان به یک کلاس زبان یا شنا می‌رفت، امروز علاوه بر آن نیاز به مکان‌هایی برای گفتگو یا امکاناتی برای بروز زمینه‌های ذهنی، احساسی خود دارد.

در واقع آنچه فضاهای فراغتی را از سایر فضاها متمایز می‌سازد توجه به بهداشت روانی افراد یک جامعه است. در واقع اوقات فراغت می‌تواند استرس را از ذهن افراد دور ساخته و آنها را برای اجرای برنامه‌های توسعه آماده سازد. زیرا می‌دانیم که توسعه انسانی پایه دستیابی به گونه‌های متنوع توسعه می‌باشد. متأسفانه جوانان ما امروز بیشتر در اوقات فراغت مجبور به درس خواندن برای کنکور و یادگیری دروسی هستند که در آنها ضعف دارند.

۳- نتیجه‌گیری

طراحی یک فضای شهری ملموس‌ترین و محسوس‌ترین فعالیتی است که می‌تواند فرهنگ، ارزش‌ها و خواسته‌های یک جامعه را تحقق بخشیده و با تبلور آن‌ها فکر را به عمل و ذهنیات را به واقعیات نزدیک نماید.

چنانچه فضای شهری با ارزش‌ها و باورهای جامعه یا به نوعی فرهنگ، هم‌خوانی نداشته باشد انسان از رفتارهای فضایی در فضای شهری سرباز زده و فضای شهر خالی از انسان، یعنی فضایی خالی از فعالیت و معنا خواهیم داشت و تنها فضایی است فرمیک.

در واقع طراحی فضاهای معماری و شهری تبدیل ذهنیت‌های یک جامعه به عینیت است. پس هرچه فضاها و فضاهای شهری با رفتارهای انسانی که ریشه در فرهنگ هر جامعه دارد، سازگاری بیشتری داشته باشد، آن جامعه دارای غنای فرهنگی بیشتری خواهد بود. در ادامه در جهت عینیت بخشیدن به یک سری راهبردها که مستخرج شده از اهداف پژوهشی هستند نتیجه تحقیق را ارائه می‌دهیم.

معیارهای کیفیت محیط و مولفه‌های سازنده آن

- پاسخگویی به حضور گروه‌های اجتماعی ویژه
جوانان و بزرگسالانی که از نعمت سلامت برخوردارند، برای رفتن به مکان‌های عمومی و فعالیت در فضاهای شهری مشکلی ندارند، ولی اگر قرار باشد که همه اعضای جامعه، به طور مساوی حق شرکت در زندگی اجتماعی - به صورت ایمن و راحت - را داشته باشند، نخست باید کودکان، سالمندان و معلولان را مدنظر داشت. گروه‌های ویژه در جامعه نیازمند آنند که به آنها اجازه ماندن در فضاهایی که با آن آشنا هستند داده شود تا منزوی نشوند. عدم حضور و فعالیت هر یک از گروه‌های سنی از جامعه، مجموعه را تبدیل به گذری برای حرکت افراد نموده و روز به روز از سرزندگی فضا و شهروندان می‌کاهد.

- استفاده مرتب و دائمی شهروندان
امروزه فضاهای شهری به بهترین وجه می‌توانند نقش مراکز زندگی جمعی را ایفا کنند. در این مکان‌ها توفیق ملاقات دست می‌دهد و مورد استفاده گروه‌های مختلف قرار می‌گیرند. فضاهای شهری که منشا زندگی روزمره‌اند، هرگز فضایی تک منظوره نبوده‌اند. این فضاها چند منظوره‌اند و تامین کننده بسیاری از فعالیت‌ها و مورد استفاده شهروندان.

- پاسخگویی به شخصیت افراد

نحوه نگرش نسبت به طراحی فضای شهری، هم در نظر گرفتن فرم و فضا و طراحی تخصص گرایانه است و هم طراحی مردم گرایانه. فضا فقط برای حفظ بصر نیست. بلکه می‌بایستی از عهده پرجنب و جوش‌ترین رویدادهای روزانه، هفتگی و سالانه برآمده، خلوت و متروک و بی‌کران جلوه نکند.

- حس تعلق و امکان ایجاد این همانی با فضا در ساکنان

اگر فضایی خاطرات مخاطب خود را برانگیزد و ذهنیتی را برای او ایجاد کند، بر او تاثیر مهم و گیرایی خواهد داشت. با مشاهده یا ادراک فضا ممکن است شخص به یاد خاطره‌ی مثبت یا منفی بیافتد. شباهت فضا و یا عناصری آشکار و پنهان در فضا، این واکنش را ایجاد می‌نماید. زیرا انسان با مشاهده یک فضا آن را به فضای ساخته شده دیگری ربط می‌دهد و آن را با ذهنیت‌های قبلی خود مربوط می‌سازد و پیش قضاوت‌های خود را راجع به فضای جدید صادر می‌نماید. برای داشتن تصویر ذهنی مطلوب، می‌بایست در وهله اول بتوان آن شی را از دیگر اشیاء باز شناخت و استقلال آن را در مقابل دیگران احساس نمود که به این موضوع تشخیص هویت گفته می‌شود.

- بکارگیری حواس مختلف انسان

در ادراک فضا هر چه اندام‌های حسی بیشتری به کار گرفته شوند، فضا از جذابیت بیشتری برخوردار می‌گردد. اگر مجموعه و محیط پیرامونش فقط برای رفع نیازهای عملکردی (که شرطی است لازم و نه کافی) ساخته شود، تاثیر لازم را بر کاربران خود نخواهد داشت. انسان با دیدن اشیاء و شنیدن صداها و نیز لمس کردن و بویدن و چشیدن، با جهان خارج از خود ارتباط برقرار می‌نماید و به این وسیله تصاویری از جهان خارج را برای عالم ذهن خود منتقل می‌سازد. نکاتی چند در رابطه با یک فضای عمومی و جمعی

۱. قابل شناسایی، به یاد ماندنی، روشن و نمایان باشد. این نوع هویت با حس مکان می‌تواند احساس تعلق به همراه داشته باشد.

۲. ایجاد محیط‌های متنوع؛ از محیط‌های خلوت تا شلوغ، محصور تا آزاد و ساده تا پیچیده را فراهم آورد.

۳. فضایی که کهنه نمی‌شود بلکه کهن می‌شود هر قشری از مردم هر لحظه که بخواهند در هر لحظه از شبانه روز می‌توانند از فضاهای آن استفاده نمایند.

۴. بایستی برای جذب مردم، به جریان تند و پر خروش آنها اجازه ورود دهد و رفتار شهروندان را مورد توجه قرار دهد.

۵. تردد پیاده به میان این فضاهای عمومی تشویق شود.

۶. جدا کردن قطعه‌ای از فضای شهری با نرده یا حصار باعث نابودی سرزندگی آن می‌شود.

۷. برای اینکه یک فضا به بستری برای تعاملات اجتماعی تبدیل شود، هم باید دارای تسهیلات لازم مانند مبلمان مورد نیاز، گوشه‌های سایه‌گیر، امکانات سرگرمی، محل فروش تنقلات، فضای سبز مناسب و هر امکانات لازم دیگر برای شکل‌گیری رفتار در آن فضا باشد و هم از لحاظ نمادین، امنیت و حس تعلق، دید به منظر جذابیت لازم را برای تجمع مردم داشته باشد.

منابع

۱. آسایش، حسین. (۱۳۸۰). سنجش کیفیت زندگی در یکصد شهر بزرگ جهان. فصلنامه مدیریت شهری (۸): ۹۴-۱۱۰.
۲. اعتماد، گیتی. (۱۳۸۴). تحول عملکرد و شکل‌گیری فضاهای عمومی در ایران. اندیشه ایران‌شهر، شماره سوم، تهران.
۳. ابراهیمی، قربانعلی و رازقی، نادر و مسلمی پطروسی، رقیه. (۱۳۹۰). اوقات فراغت و عوامل اجتماعی موثر بر آن. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۴، صص ۷۱-۹۸.
۴. ذکایی، محمد سعید. (۱۳۹۳). فراغت-مصرف و جامعه. تهران: نشر تیسرا.
۵. راپاپورت، آموس. (۱۳۸۲). ابداع معماری؛ از غار تا شهر. آبادی، شماره ۸، ص ۳۹.
۶. روح الامینی، محمود. (۱۳۷۷). زمینه فرهنگ شناسی تالیفی در انسان شناسی، مردم شناسی. چاپ چهارم. تهران: عطار.
۷. سیف الدینی، فرانک. (۱۳۸۱). فرهنگ واژگان برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. انتشارات دانشگاه شیراز، چاپ دوم.
۸. شارع‌پور، محمود. (۱۳۹۳). شهر، فضا و زندگی روزمره. تهران: انتشارات تیسرا.
۹. فلاحت، محمد صادق و کلامی، مریم. (۱۳۸۷). تاثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان. فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۲، صص ۸۵-۹۸.

۱۰. قاضی مرادی، حسن. (۱۳۸۷). کار و فراغت ایرانیان. تهران: انتشارات اختران.
۱۱. کوکبی، افشین و پورجعفر، محمدرضا. (۱۳۸۴). برنامه ریزی کیفیت زندگی در مراکز شهری، تعریف و شاخص ها. مجله جستارهای شهرسازی (۱۲): ۶-۱۳.
۱۲. کوهستانی، حسینعلی. (۱۳۸۷). پژوهشی در اوقات فراغت و راههای بهره وری از آن. مشهد: نشر تپهو.
۱۳. لثویی، هنری. (۱۳۸۱). اوقات فراغت و سبک های زندگی جوانان. ترجمه مرتضی ملانظر و فرامرز ککولی دزفولی، تهران: نشر نسل سوم.
۱۴. محلاتی، صلاح الدین. (۱۳۸۸). جستارهایی در هنگام فراغت. تهران: انتشارات شهیدبهشتی.
۱۵. نوری تاجر، سوسن. مفهوم اوقات فراغت در فلسفه و عرفان. روزنامه اطلاعات، ۱۳۸۶/۵/۲۹: ۶ و ۱۳۸۶/۵/۳۰: ۶.
16. Baydar, Gulsum (2004). The Cultural Burden of Architecture. Journal of Architectural Education: 9.
17. Lawrence, Roderick J. (1983), Architecture and behavioural research: a critical review. DESIGN STUDIES 4 (2):7 .
18. Profect, M & Gorden, P. (1992). Planning for Urban Quality. London: Routledge.
19. Robbins, Edward. 1984. Architecture and culture: a research strategy. Design Studies 5 (3):175-177.
20. Rapoport, Amos. 1992. Interview with Amos Rapoport. Arch. & Comport. Arch. & Behav. 8 (1):10.

The impact the quality of spending leisure time on culture and urban life of citizens

Niloofer Saei *, Mehdi Saedvandi

Abstract

The architecture is one of the most important examples of wisdom. Why is that a wise person who deals with the treatment of pain, the problem and the problem is, because it recognizes and provides a solution. Following this belief and the pursuit of wisdom in architecture, weak social of vitality of the lack of suitable programs for leisure, which is the source of many social problems, I drew. This article seeks to achieve the guiding principles and implementation guidance to managers and officials in charge of planning and policy in order to properly and effectively. The method of research is Qualitative, and is the kind of discourse analysis. Even basic research is also relying on sources and documents have been developed and existing library , comparative analysis to be dealt with and finally to discuss proper guidance. Followed by referring to each of the factors affecting the definition of leisure and its importance in urban life , As if to emphasize the culture and the guidelines for how to spend quality leisure time approached.

Key words: Leisure time" , "Culture", "Urban life" , "Lifestyle".

Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research
www.UDSJ.ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴